

УДК 340.131.5

doi.org/10.30970/jcl.4.2020.1

Олександр Водянніков

кандидат юридичних наук, LL.M.,
Національний радник з юридичних питань
Координатора проектів ОБСЄ в Україні
Київ, Україна

КОНЦЕПЦІЯ ІНТЕРЕСУ В КОНСТИТУЦІЙНОМУ ПРАВІ: ДО ПИТАННЯ
РОЗУМІННЯ ПОНЯТЬ «СУСПІЛЬНИЙ ІНТЕРЕС» ТА «ОСОБЛИВЕ СУСПІЛЬНЕ
ЗНАЧЕННЯ» В ПРОВАДЖЕННЯХ ЗА КОНСТИТУЦІЙНИМИ СКАРГАМИ

CONCEPT OF INTEREST IN CONSTITUTIONAL LAW: À PROPOS DEFINING SOCIAL
INTEREST AND PARTICULAR SOCIAL SIGNIFICANCE IN CONSTITUTIONAL
COMPLAINT PROCEEDINGS

Oleksandr Vodiannikov

Candidate of Juridical Sciences, LL.M., National Legal Advisor of the OSCE Project Co-ordinator in Ukraine,
Kyiv, Ukraine

Abstract | The article explores the concept of interest in constitutional law, with a special focus on “social interest” and “particular social significance” concepts in constitutional complaints proceedings. The Constitution of Ukraine has 19 mentions of “interest” with a variety of senses and connotations. The Law of Ukraine “On Constitutional Court of Ukraine” refers to “social interest motives” as an exceptional basis in *ratione temporis* admissibility criterion for constitutional complaints. A corresponding provision empowers the Constitutional Court of Ukraine (CCU) to dismiss a motion to discontinue constitutional complaint proceedings if the Court concludes that issues raised therein are of particular social significance for the human rights protection. Rare scholar discussions on the subject are critical towards the legislative choice of the concepts in question as they are indeterminate and open-ended. The CCU case law still lacks any legal position on determining a social interest and standards of proof.

The article argues that the concept of interest has a special role under the constitutional complaint model introduced in Ukraine. The key distinct features of this model relate to (1) subject-matter of the constitutional review in constitutional complaint proceedings; (2) grounds for and assessment of constitutionality; (3) interest criteria under *locus standi*; (4) exceptions from admissibility criteria (“social interest motives”); (5) discretionary power of the CCU to dismiss a motion to discontinue constitutional complaint proceedings if the Court concludes that issues raised therein are of particular social significance for the human rights protection. Nevertheless, we need to acknowledge that the concept of interest indeed belongs to those abstract, indeterminate,

and open-ended concepts of the constitutional law that shall not have any clear definition in a constitutional text and require a case-by-case approach in constitutional jurisprudence.

Although the concept of interest has become crosscutting in constitutional law, its meaning remains elusive and contested. The article proposes to conceptualize it in a broader socio-historical context. This concept shall not be treated in isolation from the broader evolution of the Western scientific paradigm that aspires to rationalize the world, to rationally explain and construct a cognitive map of both social and natural environments. To explore the history of “interest” in law means to grasp and reconstruct the phases of the fundamental revolution that legal thought has undergone since the mid-XVIII century. The article offers a bird’s-eye view of how the concept of interest infiltrated law, including constitutional discourses and practices. Interest as a practical constitutional category is a recent phenomenon that appeared during the 40-50th years of the XX century. The article enquires into the causes and the concept’s further augmentation during this foundational period for postmodern constitutionalism.

Despite the terminological variety in constitutional case law and doctrine, there exists a certain coherence and similarity to the many meanings proposed for the concept of interest. Interest becomes socially recognizable, acquires social viability, and be if it is perceived and interpreted as such, it acquires legal meaning if it is incorporated and integrated into the cultural schema of legal framing. The Article deploys poststructuralist methodology to de-construct interest as a category. It distills three key assumptions that underpin the concept: (1) interests are social constructs; (2) interests generated by argumentation (to qualify an existing or perceived good, purpose, motive, aspiration, or claim as interest requires argumentation that triggers “frames of interest” - cognitive representations and constructs); (3) interests are vehicles whereby normative ideas of justice, society, and the world, generated and validated by other normative orders, are adapted, legitimized and incorporated into law. Based on this conceptualization, the article offers a new typology of interests in constitutional law.

The article further argues that legal reasoning as to the existence of a social interest in the certain constitutional proceeding should explore the central organizing idea of a constitutional complaint argumentation against three analytical components: (1) substantive (refers to the interest analysis); (2) quantitative (refers to the “society” analysis); and (3) qualitative (refers to analysis focusing on whether complaint’s argumentation triggers cognitive representations and constructs which correspond to the moral principles of justice).

Keywords: constitutional complaint, interest in constitutional law, social interest, types of interest, social interest criteria in constitutional complaint proceedings, particular social significance.

Анотація | Стаття присвячена проблематиці концепції «інтересу» в конституційному праві, зокрема питанню поняття «суспільний інтерес» і «особливе суспільне значення» в конституційних провадженнях за конституційними скаргами. В тексті Конституції України термін «інтерес» зустрічається 19 разів з розмаїттям різних конотацій. В Законі України «Про Конституційний Суд України» наявність «мотивів суспільного інтересу» є підставою для застосування винятку з вимоги прийнятності щодо тримісячного строку з дня набрання законної сили остаточним судовим рішенням, у якому застосовано закон України, конституційність якого оскаржується. Цьому положенню кореспондує розсуд Конституційного Суду України (КСУ) щодо відмови у припиненні розгляду конституційної скарги у разі подання суб’єктом права на конституційну скаргу заяви про її відкликання, якщо КСУ вважатиме, що порушені у скарзі питання мають особливе суспільне значення для захисту прав людини. В нечисленних публікаціях звернення законодавця до цих понять було піддано критиці на тій підставі, що ці поняття є невизначеними і оціночними. До того ж, наявна практика КСУ не містить юридичних позицій щодо критеріїв наявності суспільного інтересу і стандартів їх доведення.

У статті обстоюється позиція, що концепція інтересу має особливе значення в моделі конституційної скарги, запровадженій в Україні. Найважливішими особливостями такої моделі є: (1) предмет конституційного контролю за конституційними скаргами; (2) підстави і оцінка неконституційності; (3) критерії інтересу в аспекті права на звернення до КСУ (*locus standi*); (4) винятки з вимог прийнятності («мотиви суспільного інтересу»); (5) дискреційне повноваження КСУ відмовити у припиненні розгляду конституційної скарги, за умови, що порушені у конституційній скарзі питання мають особливе суспільне значення для захисту прав людини. Водночас концепція інтересу відноситься до тих абстрактних та оціночних понять конституційного права, що не мають і не можуть мати чіткого визначення в конституційному тексті, а в конституційній юриспруденції вимагають казуального підходу.

Хоча концепція «інтересу» за останні майже сто років стала наскрізною в конституційному праві, її зміст залишається досить невизначеним. В статті пропонується проаналізувати цю концепцію у ширшому соціоісторичному контексті. Адже питання інтересу не можна розглядати у відриві від розвитку західної (і зараз вже світової) наукової парадигми, в основі якої лежить прагнення раціоналізації навколишнього світу, раціонального пояснення і конструювання когнітивної мапи світу як соціального, так і фізичного. Дослідити історію концепції «інтересу» в праві – означає реконструювати, по суті, ті фази найглибшої з революцій, яку зазнала юридична думка з другої половини XVIII ст. до наших днів. В статті простежені процеси появи концепції інтересу в праві і, зокрема, у конституційно-правових дискурсах і практиках. Становлення інтересу як практичної конституційно-правової категорії відбувається у період 40-50-х років XX ст. в судовій практиці Верховного Суду США та, згодом, Конституційного Суду ФРН. В статті робиться спроба пояснити виникнення і становлення цієї категорії у цей засадничий період для постмодерного конституціоналізму.

Незважаючи на розмаїття вживань цього терміну в конституційній практиці і доктрині, існує певна узгодженість і подібність у багатьох визначеннях, що даються поняттю «інтерес». Інтерес стає соціально визнаним інтересом, тобто отримує соціальне визнання і буття, якщо він інтерпретується таким, і набуває юридичного значення, якщо долучається і включається у культурну схему юридичного фреймінгу. В статті через звернення до постструктуралістської методології запропоновано розуміння категорії інтересу і сформульовано три важливі постулати, на яких базується розуміння цього поняття: (1) інтерес є соціальним конструктом; (2) кваліфікація певного наявного чи уявного блага, мети, мотиву, прагнення чи вимоги в якості інтересу залежить від аргументації, тобто здатності активувати ті когнітивні репрезентації і конструкти, що відповідають за сприйняття чогось в якості інтересу («фрейми інтересу»); (3) інтереси є сферою адаптації, легітимації і інкорпорації до права нормативних уявлень про справедливість, суспільство, навколишній світ, що генеруються і валідуються іншими нормативними порядками. На основі цього аналізу запропонована типологізація інтересів в конституційному праві.

В межах дослідження обстоюється теза, що аналіз наявності чи відсутності суспільного інтересу як соціального конструкту для цілей конкретного конституційного провадження має включати дослідження центральної організуючої ідеї, закладеної в подане обґрунтування суб'єкта конституційної скарги за трьома компонентами: (1) сутнісний (тобто аналіз інтересу), (2) кількісний (тобто аналіз за категорією «суспільний») та (3) якісний (тобто аналіз крізь активації тих когнітивних репрезентацій і конструктів, що відповідають поняттю моральних принципів справедливості).

Ключові слова: конституційна скарга, інтерес в конституційному праві, суспільний інтерес, типи інтересів, критерії суспільного інтересу у провадженні за конституційною скаргою, особливе суспільне значення.

Змінами до Конституції України 2016 року був запроваджений новий механізм захисту конституційних прав і свобод – конституційна скарга. Законодавчий механізм правового регулювання конституційної скарги з'явився через рік з набранням чинності новою редакцією Закону України «Про Конституційний Суд України» (далі – «Закон про КСУ»). Розробляючи цей новий механізм, законодавець передбачив процесуальні «фільтри» прийнятності конституційних скарг. Зокрема такі «фільтри» встановлені статтями 55, 56 та 77 Закону України «Про Конституційний Суд України»: (1) конституційна скарга повинна відповідати формальним вимогам щодо оформлення, встановленим Законом про КСУ (стаття 55); (2) особа, що подає конституційну скаргу, повинна бути суб'єктом права на конституційну скаргу (стаття 56); (3) вичерпано всі національні засоби юридичного захисту (за наявності ухваленого в порядку апеляційного перегляду судового рішення, яке набрало законної сили, а в разі передбаченої законом можливості касаційного оскарження -- судового рішення, винесеного в порядку касаційного перегляду); та (4) з дня набрання законної сили остаточним судовим рішенням, у якому застосовано закон України (його окремі положення), сплинуло не більше трьох місяців (стаття 77).

Водночас законодавець встановив виняток з останньої вимоги, передбачивши можливість прийняття конституційної скарги до розгляду поза межами тримісячного строку з дня набрання

законної сили остаточним судовим рішенням, якщо Суд визнає її розгляд необхідним із мотивів суспільного інтересу. Кореспондуюче цьому положення також міститься в статті 63 Закону про КСУ, частина третя якої надає право Суду відмовити у припиненні розгляду конституційної скарги у разі подання суб'єктом права на конституційну скаргу заяви про її відкликання, якщо Суд вважає, що порушені у скарзі питання мають особливе суспільне значення для захисту прав людини.

Ці поняття є предметом небагатьох критичних досліджень. Так О. Щербанюк вважає, що поняття «суспільний інтерес» є оціночним поняттям та має недостатньо визначений характер. На її думку, це не узгоджується з принципом правової визначеності¹. М. Ставнійчук також відносить це законодавче положення до оціночних, суб'єктивних, а відтак чітко не визначених законодавцем способів поведінки Конституційного Суду України². Н. Наливайко і О. Чепік-Трегубенко вважають, що питання щодо змістовного наповнення поняття «суспільний інтерес» та критеріїв його визначення потребують належної уваги³.

Практика Конституційного Суду України щодо застосування частини другої статті 77 Закону про КСУ також наразі не дає можливості визначити мотивацію Суду при відмові у задоволенні клопотань про розгляд конституційної скарги з мотивів суспільного інтересу. В ухвалах колегій про відмову у відкритті конституційного провадження просто вказується, що немає підстав для розгляду скарги у розумінні другої частини статті 77 Закону про КСУ⁴. Позиція Суду полягає в тому, що тягар доведення існування мотивів суспільного інтересу покладається на суб'єкта права на конституційну скаргу⁵. Однак наявна практика Суду не містить юридичних позицій щодо критеріїв наявності суспільного інтересу і стандартів їх доведення.

Не буде перебільшенням сказати, що концепція «інтересу» є наскрізною в конституційному праві. Разом з тим її зміст залишається досить невизначеним. Метою цієї статті є дослідження і розкриття концепції інтересу в конституційному праві, її генези і значення, а також пов'язаних з цим ключових понять «суспільний інтерес» і «особливе суспільне значення» в контексті проваджень за конституційними скаргами. Для цього в статті окреслено особливості моделі конституційної скарги, запровадженої в Україні, визначено роль і функції оціночних понять в конституційному праві і, зокрема «інтересу», через звернення до постструктуралістської методології запропоновано розуміння цієї категорії, запропоновано критерії і підходи до визначення нормативного змісту концепцій «суспільний інтерес» і «особливе суспільне значення» в процесуальних положеннях, що регламентують розгляд конституційних скарг.

Слід на початку підкреслити, що концепція «інтересу» для конституційного провадження за конституційними скаргами має особливе значення. На відміну від конституційних проваджень за іншими конституційними зверненнями ця концепція є визначальною для цілей прийнятності скарги, а також для подальшого розгляду. Тому, говорячи про концепцію «інтересу» в

¹ Щербанюк О. Проблеми реалізації конституційної скарги в Україні та шляхи їх вирішення. Часопис Київського університету права. 2020. № 1. С. 94.

² Ставнійчук М. Інститут конституційної скарги в механізмі гарантування та розвитку конституційного ладу України: теоретичні та практичні проблеми реалізації. Український часопис конституційного права. 2019. № 2. С. 44.

³ Наливайко Л., Чепік-Трегубенко О. Інститут конституційної скарги: зарубіжна практика, вітчизняний досвід та перспективи. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2020. № 2. С. 12.

⁴ Див. напр., Ухвала Третьої колегії суддів Другого сенату Конституційного Суду України від 23 вересня 2020 року № 206-3(II)/2020. С. 4; Ухвала Першої колегії суддів Другого сенату Конституційного Суду України від 24 квітня 2019 року № 124-1(II)/2019. С. 4; Ухвала Другої колегії суддів Першого сенату Конституційного Суду України від 1 березня 2019 року № 53-2(I)/2019. С. 5; Ухвала Першої колегії суддів Другого сенату Конституційного Суду України від 4 листопада 2020 року № 244-1(II)/2020. С. 4; Ухвала Третьої колегії суддів Другого сенату Конституційного Суду України від 23 вересня 2020 року № 206-3(II)/2020. С. 4; Ухвала Третьої колегії Другого сенату Конституційного Суду України від 19 травня 2020 року № 99-3(II)/2020. С. 4.

⁵ Так в Ухвалі Друга колегія суддів Першого сенату в якості підстави відмови у відкритті провадження вказала на те, що суб'єкт права на конституційну скаргу «не навів мотивів суспільного інтересу стосовно розгляду питання про неконституційність» оспорюваних положень законодавства. Ухвала Другої колегії суддів Першого сенату Конституційного Суду України від 10 вересня 2019 року № 246-2(I)/2019. С. 5.

конституційному провадженні за конституційною скаргою, слід мати на увазі особливості української моделі конституційної скарги.

Українська модель конституційної скарги.

Загалом в теорії виділяють дві моделі конституційної скарги: нормативну і повну. Нормативна модель конституційної скарги дозволяє особі оскаржити до органу конституційної юрисдикції конституційність нормативно-правового акта, внаслідок застосування якого така особа зазнала порушення конституційних прав і свобод. Іншими словами, за такої моделі предметом оскарження є нормативно-правовий акт, що став підставою для прийняття індивідуального акту. Як підсумовано в Дослідженні про індивідуальний доступ до конституційного правосуддя, виданому Венеціанською комісією в 2011 році, «... у системах, де передбачена тільки нормативна конституційна скарга, індивідуальний акт, яким був застосований нормативний акт, не може бути оскаржений до Конституційного Суду, а подальший контроль з боку Конституційного Суду не стосується застосування нормативного акту»⁶.

Повна модель конституційної скарги дає можливість особі оскаржити будь-який акт, дію чи бездіяльність, включаючи акти індивідуальної дії і судові рішення. Як зазначається в Дослідженні про індивідуальний доступ до конституційного правосуддя, за такої моделі «... особи можуть оскаржити загальний акт, якщо він прямо застосовується до них, або оскаржити індивідуальний акт, що він їх стосується»⁷. При цьому орган конституційної юрисдикції не вирішує конкретну судову справу по суті, обмежуючись виключно її конституційними аспектами, а також не вирішує питання законності оскаржуваного акту⁸, тобто не здійснює інстанційний контроль за рішеннями загальних судів.

Під час роботи Конституційної комісії, утвореної Президентом України в 2015 році для розробки проектів змін до Конституції України, обговорювалися можливості запровадження як нормативної, так і повної моделі конституційної скарги в Україні. Більшість членів комісії висловилися за нормативну модель конституційної скарги, хоча значна частина членів і консультантів комісії виступали за повну модель. Компромісом стали формулювання нової статті 151-1, в якій визначено повноваження Конституційного Суду України щодо розгляду конституційних скарг, встановлені підстави та предмет оскарження, і частини четвертої статті 55 Конституції, в якій право на конституційну скаргу визначено в якості конституційного права.

На рівні вказаних положень Конституції України українська модель отримала суттєві відмінності від класичної нормативної моделі. Тому при розробці нової редакції Закону про КСУ, робоча група Ради з питань судової реформи, виходила з системного взаємозв'язку положення частини четвертої статті 55 Конституції України з положеннями статті 151-1 Конституції України, що вимагало врахування природи конституційного права на конституційну скаргу та функцій інституту конституційної скарги, які полягають у забезпеченні ефективного захисту конституційних прав і свобод і, як наслідок, захисту Конституції України, її цінностей і принципів, але також відсутності в конституційних положеннях вимоги чи критерію наявності порушення конституційного права чи свободи як умови доступу до КСУ. Це вимагало певної адаптації нормативної моделі конституційної скарги, закладеної в статті 151-1, до вимог частини четвертої статті 55 Конституції України. Зокрема, такі особливості української моделі конституційної скарги, прямо чи імпліцитно визначеними на рівні Закону України «Про Конституційний Суд України» стосуються:

предмету конституційного контролю за конституційними скаргами: поняття «закон», що міститься в статті 151-1, має визначатися з огляду на те значення, яке йому надається судовою практикою. Саме тому робоча група запропонувала, а законодавець погодився, передбачити у частині третій статті 89 Закону України «Про Конституційний Суд України» можливість визнання

⁶ European Commission for Democracy through Law (Venice Commission). Study on Individual Access to Constitutional Justice (CDL-AD(2010)039rev., 2011), P. 22, para. 77.

⁷ Ibid., P. 23, para. 80.

⁸ Ibid., P. 24, para. 81.

Конституційним Судом у своєму рішенні неконституційності тлумачення загальним судом законодавчого положення. Іншими словами, Конституційний Суд України має враховувати не тільки текст оскаржуваного законодавчого положення, але й контекст і те, як таке положення розуміється і застосовується на практиці, а «закон» для цілей застосування інституту конституційної скарги має включати практику тлумачення і застосування такого закону судами. Конституційною підставою для такого розуміння терміну «закон» є саме частина четверта статті 55, адже у випадку виключно текстуального аналізу для цілей конституційного контролю за конституційними скаргами, система захисту конституційних прав і свобод, встановлена статтями 55 та 151-1 Конституції України, була б обмежена у своїй ефективності. Такий підхід підтверджується і самою логікою конституційних положень щодо вичерпання національних засобів захисту і вимоги про застосування закону в остаточному судовому рішенні. Більше того, законодавче положення може мати декілька однаково можливих тлумачень. І оскільки тлумачення законодавчого положення є невід'ємною складовою його застосування судами, таке положення має розумітися саме у тому значенні і сенсі, яке йому надають суди, зокрема касаційні суди, які забезпечують сталість та єдність судової практики у порядку та спосіб, що визначені процесуальним законом⁹;

підстав і оцінки неконституційності. У розумінні приписів пункту 6 частини другої статті 55 Закону про КСУ належним обґрунтуванням конституційної скарги вважаються наведені в ній аргументи про те, що оспорюваний закон (його окремі положення) суперечить нормам розділу II Конституції України¹⁰. Це повністю відповідає функціям і ролі конституційної скарги в системі захисту конституційних прав і свобод. Однак, на відміну від інших конституційних звернень, оцінка відповідності Конституції України не може включати оцінку дотримання встановленої Конституцією України процедури розгляду, ухвалення або набрання чинності законами України;

критеріїв інтересу в аспекті права на звернення до КСУ (locus standi). Ані стаття 55, ані стаття 151-1 Конституції України не вимагають доведення того, що суб'єктивне конституційне право особи, що звертається з конституційною скаргою, мало зазнати порушення. Стаття 151-1 говорить про переконання особи, що застосований в його чи її справі закон не відповідає Конституції України. На конкретизацію цих положень частина перша статті 55 Закону про КСУ визначає в якості предмета скарги перевірку на відповідність Конституції України (конституційність) закону України (його окремих положень), а пункт 6 частини другої статті 55 Закону встановлює вимогу щодо обґрунтування тверджень щодо неконституційності закону України (його окремих положень) із зазначенням того, яке з гарантованих Конституцією України прав людини, на думку суб'єкта права на конституційну скаргу, зазнало порушення внаслідок застосування закону.

Іншими словами, ані Конституція, ані Закон про КСУ не вимагають доведення чи обґрунтування того, що саме суб'єктивне право чи свобода, гарантовані Розділом II Конституції, є порушеними. На суб'єкта права на конституційну скаргу покладається обов'язок обґрунтування того, що внаслідок застосування оскаржуваного закону чи його окремого положення зазнають чи можуть зазнавати порушення конституційні права і свободи. Він не зобов'язаний доводити, що саме його суб'єктивне право порушене або порушується, створено або створюються перешкоди для його реалізації або відбуваються інші ущемлення його прав та свобод.

Тому слід розмежовувати питання інтересу суб'єкта права на конституційну скаргу, що надає право на звернення до КСУ (суб'єктивний інтерес як складова *locus standi*), і суспільного

⁹ Ця особливість предмету конституційного контролю за конституційними скаргами означає також, що прогалини в праві, чи то аксіологічні чи технічні (явні, теологічні, колізійні чи реальні) можуть бути предметом конституційної скарги, якщо їх наслідком є порушення будь-якого з прав і свобод, гарантованих Розділом II Конституції України. Докл. див. Водяніков О. Прогалина в праві як предмет конституційної скарги. Право України. 2018. № 12. С. 128-147.

¹⁰ Ухвала Другої колегії суддів Другого сенату Конституційного Суду України від 17 січня 2019 року № 9-2(II)/2019; Ухвала Другої колегії суддів Другого сенату Конституційного Суду України від 31 травня 2018 року № 186-2(II)/2018; Ухвала Другої колегії суддів Першого сенату Конституційного Суду України від 20 вересня 2018 року № 295-2(I)/2018; Ухвала Другої колегії суддів Другого сенату Конституційного Суду України від 30 липня 2019 року № 215-2(II)/2019; Ухвала Другої колегії суддів Першого сенату Конституційного Суду України від 3 вересня 2019 року № 236-2(I)/2019; Ухвала Другої колегії Першого сенату Конституційного Суду України від 28 травня 2020 року № 111-2(I)/2020.

інтересу, що має отримати визнання і захист в результаті конституційного провадження. Інтерес суб'єкта права на конституційну скаргу, що є передумовою звернення до КСУ, визначається через наслідки, які оскаржуваний закон має чи може потенційно мати для його прав та інтересів¹¹.

Критерії інтересу, про які йдеться, стосуються суто процесуального питання відкриття конституційного провадження і дозволяють визначити, чи є обґрунтованим звернення до механізму конституційної скарги як засобу юридичного захисту за конкретних обставин справи. Застосований в остаточному судовому рішенні закон може і не порушити суб'єктивне конституційне право особи; його вплив на права та інтереси суб'єкта права на конституційну скаргу може бути опосередкованим чи потенційним. Однак саме це має бути обґрунтовано в конституційній скарзі відповідно до вимоги зазначення того, «яке з гарантованих Конституцією України прав людини ... зазнало порушення внаслідок застосування закону». Іншими словами, від суб'єкта права на конституційну скаргу не вимагається, аби він чи вона доводили порушення їх власних конституційних прав, але вони повинні обґрунтувати наявність суб'єктивного інтересу у конституційному провадженні.

В цьому полягає зв'язок між суб'єктивним інтересом суб'єкта прав на конституційну скаргу і суспільним інтересом, що імпліцитно закладений в механізм конституційної скарги. КСУ, виконуючи засадничу функцію захисту Конституції, зокрема конституційного ладу, принципів і цінностей, конституційних прав і свобод, має зважати при розгляді питання прийнятності скарги на цю свою функцію. Це означає, що суб'єкту права на конституційну скаргу може бути відмовлено у відкритті провадження, якщо ці критерії не дотримані, навіть якщо існують підстави вважати, що закон чи практика його застосування не узгоджуються з Конституцією. Адже питання *locus standi* стосується суто визначення того, чи має конкретна особа, враховуючи конкретні обставини справи, право порушити перед КСУ питання конституційності конкретного закону. Другий аспект цих критеріїв інтересу, що впливає з першого, полягає в тому, що за наявності «мотивів суспільного інтересу» КСУ вправі визнати необхідним розгляд конституційної скарги навіть у випадку недотримання тримісячного строку відповідно до частини другої статті 77 Закону про КСУ, а також відмовити у припиненні розгляду скарги навіть у разі подання суб'єктом права на конституційну скаргу заяви про її відкликання, якщо порушені у конституційній скарзі питання мають особливе суспільне значення для захисту прав людини.

винятків з вимог прийнятності. Частина четверта статті 55 Конституції гарантує кожному право звернутись із конституційною скаргою до Конституційного Суду України з підстав, установлених цією Конституцією, та у порядку, визначеному законом. Положення статті 151-1 Конституції України встановлюють підстави реалізації права на конституційну скаргу та умови виникнення у особи правосуб'єктності щодо звернення з конституційною скаргою до Конституційного Суду

¹¹ Як пояснив Конституційний Суд Південноафриканської республіки, «По-перше, [відокремлення питань по суті від процесуального питання *locus standi*] вказує на те, що характер інтересу, що надає право на звернення особі, що переслідує власний інтерес, є питанням, що відокремлене від питань по суті звернення. Такий заявник, що переслідує власний інтерес, набуває права на звернення не в силу неконституційності оскаржуваного рішення чи закону, але в силу наслідків, що таке рішення чи закон можуть мати на його чи її наявні чи потенційні інтереси. Він чи вона має право [*locus standi*] для оскарження навіть якщо рішення чи закон є фактично конституційним. Але він чи вона має обґрунтувати наявність інтересів, що є підставою для виникнення права на звернення, та вплив на них рішення чи закону.

По-друге, ... інтереси справедливості згідно Конституції можуть вимагати від судів бути більш гнучкими, аби не відмовляти у розгляді справ тільки з підстав недотримання вимог щодо звернення, якщо ширші міркування підзвітності і відповідальності можуть вимагати дослідження і постановлення рішення по суті. З цього також випливає, що можуть існувати справи, в яких інтереси справедливості чи суспільні інтереси можуть вимагати від суду дослідити дії, навіть якщо право на звернення особи, що звертається, є сумнівним. Коли суспільний інтерес волає про захист, заявникові не слід відмовляти на єдиній підставі, що він чи вона діє у власних інтересах. Тому, коли заявник діє виключно у своїх власних інтересах, у нього немає необмеженого чи некваліфікованого права оскаржувати порушення. Дещо більше має бути обґрунтовано [у зверненні]».

Рішення Конституційного Суду Південноафриканської республіки у справі *Giant Concerts CC v Rinaldo Investments (Pty) Ltd and Others* (CCT 25/12) [2012] ZACC 28; 2013 (3) BCLR 251 (CC) (29 November 2012). Para. 33-35. <http://www.saflii.org/za/cases/ZACC/2012/28.html>

України¹². На рівні Закону про КСУ конкретизовані положення статті 151-1 Конституції України з урахуванням системного взаємозв'язку з положенням частини четвертої статті 55 Конституції України, зокрема встановлені критерії прийнятності. Стаття 77 Закону передбачає три такі критерії, що застосовуються кумулятивно:

- 1) прийнятність за формою і суб'єктом (відповідність вимогам, передбаченим статтями 55, 56 Закону);
- 2) прийнятність за критерієм вичерпання всіх національних засобів юридичного захисту (наявність ухваленого в порядку апеляційного перегляду судового рішення, яке набрало законної сили, а в разі передбаченої законом можливості касаційного оскарження – судового рішення, винесеного в порядку касаційного перегляду); та
- 3) прийнятність за строком звернення (з дня набрання законної сили остаточним судовим рішенням, у якому застосовано закон України (його окремі положення), сплинуло не більше трьох місяців).

З цього останнього критерію Законом передбачений виняток: конституційна скарга може бути прийнята поза межами вимог щодо строку звернення, якщо Конституційний Суд визнає її розгляд необхідним із мотивів суспільного інтересу. Під час роботи над законопроектом «Про Конституційний Суд України», робоча група Ради з питань судової реформи запропонувала зробити виняток з вимог прийнятності не тільки щодо строку звернення, але й з вимоги щодо вичерпання всіх національних засобів юридичного захисту, якщо цього вимагатимуть мотиви суспільного інтересу¹³. На обґрунтування такого підходу висувалися три ключові аргументи. Перший полягав у цілеспрямованості частини четвертої статті 55 Конституції – це положення має тлумачитися у спосіб, що забезпечує ефективність і практичність гарантованого ним права. Однак одночасно воно має розумітися в контексті всієї статті 55, що гарантує право на суд. Тому конституційна скарга як інститут в системі захисту гарантованих Конституцією прав має компліментарну функцію по відношенню до національних засобів юридичного захисту. Тому якщо національні засоби юридичного захисту не спроможні захистити і відновити порушене конституційне право, тобто коли існує суттєва дисфункція правової системи, їх вичерпання не повинно становити перепону у доступі до Конституційного Суду, адже у такому випадку *prima facie* наявний суспільний інтерес у виправленні такої дисфункції. Другий аргумент спирався на практику Європейського Суду з прав людини, який досить гнучко підходить до оцінки дотримання вимоги щодо вичерпання всіх національних засобів юридичного захисту згідно вимог статті 35 Європейської Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод¹⁴. Третій аргумент полягав у імпліцитному встановленні критеріїв інтересу, про що йшлося вище. Однак законодавець не погодився з такою пропозицією, залишивши можливість застосування винятку лише до третього критерію щодо строків звернення¹⁵;

дискреційного повноваження КСУ відмовити у припиненні розгляду конституційної скарги навіть у разі подання суб'єктом права на конституційну скаргу заяви про її відкликання. Частина третя статті 63 Закону про КСУ надає дискрецію Конституційному Суду щодо продовження розгляду конституційної скарги, якщо особа, що звернулася з такою скаргою, подає заяву про її відкликання, за умови, що порушені у конституційній скарзі питання мають особливе суспільне значення

¹² Див. Ухвала Другої колегії суддів Другого сенату Конституційного Суду України від 28 лютого 2019 року № 51-2(II)/2019

¹³ Див. частину другу статті 77 проекту Закону про Конституційний Суд України, реєстр. № 5336-1 від 17.11.2016. http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=60542

¹⁴ Згідно сталої практики ЄСПЛ вимога щодо вичерпання всіх національних засобів юридичного захисту має застосовуватися з певним рівнем гнучкості і без надмірного формалізму. Див. *Gherghina v. Romania* [GC] (2015), para. 87; *Ringeisen v. Austria* (1971), para. 89; *Akdivar and Others v. Turkey* (1996), para. 69; *Vučković and Others v. Serbia* (preliminary objection) [GC] (2014), para. 76.

¹⁵ Див. частину другу статті 77 проекту Закону про Конституційний Суд України, реєстр. № 5336-1 до другого читання 04.04.2017. http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=60542. Ця редакція залишилася в Проекті Закону про Конституційний Суд України, реєстр. № 6427-д від 07.06.2017, що був розроблений на основі законопроекту № 5336-1 після його відхилення у другому читанні. http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=6427-%D0%B4&skl=9

для захисту прав людини. Інші конституційні звернення безвідносно до їх форми можуть бути відкликані за письмовою заявою суб'єкта звернення в будь-який час після відкриття конституційного провадження, але до переходу Суду в закриту частину пленарного засідання для ухвалення рішення чи надання висновку¹⁶.

Ці особливості відрізняють модель конституційної скарги, запровадженої відповідно до частини четвертої статті 55 і статті 151-1 Конституції України, від інших форм звернень до Конституційного Суду України. Вони також відрізняють українську модель від класичної нормативної моделі конституційної скарги, що дає підстави говорити про гібридний характер української моделі конституційної скарги. Адже така модель дозволяє включити до предмету конституційного контролю за конституційними скаргами судову практику і прогалини в праві, а її дизайн включає в якості визначального елементу критерій інтересу, а не порушення конституційного права чи свободи (що є важливим, але не визначальним питанням для провадження за конституційною скаргою в Україні).

Окреслені аспекти української моделі конституційної скарги підводять нас до питання визначення чи розуміння «інтересу» в конституційному праві.

Поняття «інтерес» в конституційному праві.

Право, а тим більше конституційне право, завжди було відкритою системою, що здатна сприймати і категоризувати нові соціальні явища, не втрачаючи внутрішньої єдності і стабільності. Така відкритість є особливою рисою конституційних категорій, адже Конституція як основоположний акт правової системи держави і правопорядку, повинна бути здатною прийняти нові поняття, категорії і соціальні явища.

Якщо поглянути на конституційні тексти за останні двісті років, можна виділити два протилежні підходи до написання конституцій: конституції як рамкові документи, в яких містяться доволі загальні положення щодо змісту і застосування конкретних конституційних норм, та конституції як кодифікації, що містять більше детальних чи деталізованих положень, визначень і умов застосування конституційних норм¹⁷. Відмінність між двома підходами полягає у деталізації конституційних положень, хоча як рамкові конституції можуть містити деталізовані положення, так і конституції-кодифікації можуть використовувати досить загальні формулювання. Однак через сам характер конституційного тексту, який приймається на невизначений строк (парадокс «вічної конституції»¹⁸) та має визначати досить загально принципи і стандарти¹⁹, аби забезпечити стабільність і єдність конституційного ладу, в конституційних текстах широко використовуються абстрактні та оціночні поняття, положення, принципи і припущення, що не мають і не можуть мати чіткого визначення в конституційному тексті. Недаремно Андре Мармор називає невизначеність і абстрактність серед шести головних характеристик писаних конституцій, разом з нормативним верховенством, судовим контролем, довговічністю, складністю зміни, двоскладовим змістом (конституційні положення поділяються на ті, що визначають структуру урядування, і ті, що встановлюють перелік конституційних прав і свобод)²⁰.

¹⁶ Це однак не означає, що право на відкликання конституційного звернення є необмеженим. Стаття 63 Закону про КСУ стосується ситуацій, що можуть виникати після відкриття конституційного провадження. Тобто мова йде про справи, в яких Конституційний Суд визнає існування конституційного питання і важливість його вирішення. З цього випливає, що якщо суб'єкт конституційного звернення звертається з заявою про відкликання звернення, за яким відкрито конституційне провадження, він має надати достатнє обґрунтування для такого відкликання. За відсутності такого обґрунтування така заява не повинна розглядатися Судом.

¹⁷ Dixon R. Constitutional Drafting and Distrust. *International Journal of Constitutional Law*. 2015. Vol. 13. No.4. P. 820

¹⁸ Щодо парадоксу «вічної конституції» див. Водянніков О. Конституція і революція: анатомія установчої влади. Конституційний полілог. 20 років Конституції України: суспільство і влада в конституційному процесі. Збірка тез міжнародної науково-практичної конференції. Київ.: ВАІТЕ, 2016. С. 24-38

¹⁹ Hardin R. *Liberalism, Constitutionalism, and Democracy*. Oxford: Oxford University Press, 1999. P. 84

²⁰ Marmor A. *Law in the Age of Pluralism*. New York: Oxford University Press, 2007. P. 91-94

Термін «інтерес» з різними термінологічними конотаціями в тексті Конституції України відноситься саме до таких оціночних і невизначених понять. І це характерно не тільки для конституційного права України. Недаремно Комісія з правової реформи Австралії у своїй доповіді «Серйозні порушення права на приватне життя в цифрову епоху» дійшла висновку, що «Термін «публічний інтерес» не слід визначати, але питання, що становлять публічний інтерес можуть бути законодавчо визначені. Цей перелік не повинен бути вичерпним, але він може надати судам корисні вказівки ...»²¹. Таким же чином Об'єднаний комітет з питань приватності і судових заборон Парламенту Сполученого Королівства погодився, що не повинно бути законодавчого визначення суспільного інтересу, оскільки «рішення щодо того, що становить суспільний інтерес у конкретній справі, є питанням оцінки ...»²².

Сам термін «інтерес» не тільки становить поняття, що використовується в різних галузях права, в соціології, антропології, історичній, економічній науках, політології, психології тощо, але й має явний міждисциплінарний характер. Однак в жодній науковій дисципліні немає загальноприйнятого визначення цього терміну²³. До того ж, в науковій літературі, судових рішеннях і законодавстві спостерігається досить значний термінологічний плюралізм, адже для означення подібних понять використовують і словосполучення «публічний інтерес», і «суспільний інтерес» і «інтерес суспільства», не кажучи вже про «державні інтереси», «національні інтереси», «інтереси держави». На думку А. Белохлавека, «Публічний інтерес називають невизначеною концепцією, але його краще означити як абстрактну інституцію (чи абстрактну категорію), що отримує визначеність тільки у співставленні з конкретною нормою права – тобто, зокрема, метою чи цілями такого конкретного правоположення»²⁴. Як зазначає Бері Бозман стосовно поняття «інтересу», наявна «певна загадка ..., адже практично всі вважають, що публічний інтерес є життєво важливим у публічній політиці і урядуванні, але немає згоди щодо того, що саме він собою представляє»²⁵. Інший впливовий дослідник цього питання Ентоні Даунс ще в 60-і роки писав, що якщо публічний інтерес розглядати як «концепцію», а не «функцію», то немає жодної необхідності давати йому визначення, як, власне, і таким поняттям як «любов, справедливість, влада»²⁶. Роберт Мертон відносить концепцію «інтересу» до «протоконцепцій», тобто термінів, що використовуються без концептуальної чіткості і визначеності і тому не здатні виконувати науково значиму функцію: «Протоконцепція – це рання, рудиментарна, окрема і переважно не пояснена ідея ... а концепція – загальна ідея, що будучи одного разу визначеною, означеною, суттєво узагальненою і розтлумаченою, є здатною ефективно скеровувати дослідження різноманітних явищ»²⁷. Альберт Гіршман взагалі говорить про «парадигму інтересу» в західній науковій думці²⁸, а Річард Сведберг вважає, що незважаючи на розмаїття вживань цього терміну, все ж існує певна узгодженість і подібність у багатьох визначеннях, що даються поняттю «інтерес», і тому він є, власне, концепцією, що використовується у багатьох наукових сферах, підходах і традиціях²⁹.

²¹The Australian Law Reform Commission. Serious Invasions of Privacy in the Digital Era. Discussion paper 80 (DP 80). March 2014. P. 115, para. 8.35.

²² UK Parliament Joint Committee on Privacy and Injunctions. First Report on Privacy and Injunctions. 12 March 2012. Para. 50. <https://publications.parliament.uk/pa/jt201012/jtselect/jtprivinj/273/27306.htm>

²³ Див. Swedberg R. Interest. Maidenhead: Open University Press, 2005. P. 1-5; Johnston J. The Public Interest: A New Way of Thinking for Public Relations? Public Relations Inquiry. 2017. Vol. 6, No. 1. P. 7; Johnston J. Public Relations and the Public Interest. New York: Routledge, 2016. P. 3,8.

²⁴ Bělohlávek A. Public Policy and Public Interest in International Law and EU Law. Czech Yearbook of International Law. 2012. P. 121.

²⁵ Bozeman B. Public Values and Public Interest: Counterbalancing Economic Individualism. Washington, DC: Georgetown University Press, 2007. P. 84

²⁶ Downs A. The Public Interest: Its Meaning in a Democracy. Social Research. 1962. Vol. 29, No. 1. P. 2.

²⁷ Merton R. Socially Expected Duration: A Case Study of Concept Formation in Sociology. Conflict and Consensus. Walter W. Powell and Richard Robbins, eds. New York: The Free Press, 1984. P. 267.

²⁸ Hirschman A. The Concept of Interest: From Euphemism to Tautology. Hirschman A. *Rival Views of Market Society and Other Recent Essays*. New York: Viking, 1986. P. 46

²⁹ Swedberg R. Interest. Maidenhead: Open University Press, 2005. P. 23.

Як зазначає Р. Сивий, «ключовим питанням проблеми інтересу в цілому і необхідною передумовою плідного застосування цієї категорії у юридичній науці є з'ясування природи і суті самого явища інтересу»³⁰. Тому для цілей аналізу поняття інтересу в конституційному праві слід дещо зупинитися на суті цього концепту в науковому і юридичному обігу.

Термін «інтерес» походить з латини від поєднання «inter-» (між) та «esse» (бути) у значенні «те, що є між чимось» або «те, що відрізняє»³¹. І хоча введенням в загальний обіг терміну «інтерес» ми завдячуємо римському праву і давньоримській політичній думці, сама концепція інтересу є набагато давнішою³².

У вітчизняній і російськомовній літературі загалом виділяють чотири підходи до розуміння поняття «інтерес»: об'єктивний, суб'єктивний, об'єктивно-суб'єктивний та теорію подвійності інтересів³³. Об'єктивний підхід виходить з того, що інтерес існує автономно в якості системи суспільних відносин, безвідносно якостей його носія³⁴. Суб'єктивний підхід розглядає інтерес як атрибут свідомості його носія, а в якості його основи – спонукання чи мотивацію³⁵. Об'єктивно-суб'єктивний підхід пропонує певний компроміс між двома попередніми підходами, постулюючи, що інтерес не існує поза свідомості його носія, але цей елемент свідомості формується в системі

³⁰ Сивий Р. Соціально-філософські проблеми розмежування приватних і публічних інтересів як підстави дихотомізації структури позитивного права. Проблеми філософії права. 2005. Том III. № 1-2. С. 73.

³¹ Swedberg R. Interest. Maidenhead: Open University Press, 2005. P. 8

³² Див. Bělohávek A. Public Policy and Public Interest in International Law and EU Law. Czech Yearbook of International Law. 2012. P. 123-125;

Hirschman A. The Concept of Interest: From Euphemism to Tautology. Hirschman A. *Rival Views of Market Society and Other Recent Essays*. New York: Viking, 1986. P. 35-55; Holmes S. The Secret History of Self-Interest. *Beyond Self-Interest*. ed. by Jane Mansbridge. Chicago, IL: University of Chicago Press, 1990. P. 267-286.

Історична семантика цього терміну ще очікує свого належного дослідження, зокрема за допомогою фукодівського методологічного апарату історії думки з його наголосом на тому контексті, в якому той чи інший термін став використовуватись в публічному дискурсі. Однак історичне дослідження цього терміну є окремим питанням, що виходить за рамки цієї статті.

³³ Див. напр.: Долгов Ю. Охраняемые законом интересы супругов, родителей и несовершеннолетних детей в семейном праве Российской Федерации: Дис. ... канд. юрид. наук. Москва. 2004. С. 9-21; Чураков А. Публичный интерес: методологические основы формирования правовой категории. Вестник Волжского университета имени В.Н. Татищева. 2020. № 2, Том 1. С. 81-82; Сивий Р. Соціально-філософські проблеми розмежування приватних і публічних інтересів як підстави дихотомізації структури позитивного права. Проблеми філософії права. 2005. Том III. № 1-2. С. 73-74 (виділяє три підходи - об'єктивний, суб'єктивний, об'єктивно-суб'єктивний); Мусаев Н. Понятие интереса, его виды и соотношение публичного и частного интересов. Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского. Серия: Право. 2000. Выпуск 1 (2). С. 137-139 (також виділяє три підходи - об'єктивний, суб'єктивний, об'єктивно-суб'єктивний); Вінник О. М. Теоретичні аспекти правового забезпечення реалізації публічних і приватних інтересів в господарських товариствах. Автореф. дис. ... д.ю.н. Київ, 2004. С. 10 (виділяє в науковій літературі три точки зору щодо природи інтересу як загальнонаукової категорії - об'єктивну, об'єктивно-суб'єктивну та суб'єктивну).

³⁴ Див. напр.: Шайкенов Н. Правовое обеспечение интересов личности. Свердловск: Изд-во Урал. ун-та, 1990. С. 43; Чечот Д. Субъективное право и формы его защиты. Ленинград: Изд-во Ленингр. ун-та, 1968. С. 28-35; Лазарев Б. Социальные интересы и компетенция органов управления. Советское государство и право. 1971. № 10. С. 86-94; Халфина Р. Общее учение о правоотношении. Москва: «Юридическая литература», 1971 с. 228-231; Михайлов С. Категория интереса в российском гражданском праве. Москва: Статут, 2002. С. 12-26; Крупчан О. Методологічні підходи до проблеми взаємозв'язку приватного та публічного права. Методологія приватного права: Збірник наукових праць; редкол.: О. Д. Крупчан та ін. К.: Юрінком Інтер. 2003. с. 17-18; Вінник О. М. Теоретичні аспекти правового забезпечення реалізації публічних і приватних інтересів в господарських товариствах. Автореф. дис. ... д.ю.н. Київ, 2004. С. 13-14; Глезерман Г. Интерес как социологическая категория. Вопросы философии. 1966. № 10. С. 18.

³⁵ Див. напр.: Афанасьев В. Научное управление обществом (Опыт системного исследования). Москва: Политиздат, 1973. С. 312, 313; Дудич З. Материальные интересы и экономические законы в развитом социалистическом обществе. Минск: Наука и техника, 1978. С. 17; Немов Р. Психология: Учеб. Пособие. Москва: Просвещение, 1980. С. 223.

об'єктивних відносин³⁶. Четвертий підхід, як вбачається, є логічним розвитком третього і полягає у визнанні існування подвійної природи інтересу як об'єктивного і суб'єктивного явища³⁷.

Західний науковий наробок щодо розуміння інтересу є більш різноманітний³⁸. Альберт Гіршман в своїй роботі «Пристрасті та інтереси» вказує, що починаючи десь з 1600 року, можна говорити про інтереси як «нову парадигму» в науковій думці, що придатна ефективно слугувати для аналізу багатьох проблем і розробки різноманітних аналітичних підходів³⁹. З ним погоджується і Річард Сведберг, вказуючи, що «... виникнення концепції інтересу на Заході дійсно позначило народження нової перспективи. Ця концепція отримала багато більше змістів, аніж будь-яка з концепцій у суспільних науках, і це уможливило її використання у різних теоріях, які не досить узгоджуються між собою»⁴⁰.

Аналізуючи концепцію інтересу в суспільних науках, слід вказати на кілька важливих моментів, притаманних багатьом розумінням інтересу в різних теоріях і доктринальних підходах. По-перше, багато дослідників не намагаються сформулювати критерії розуміння інтересу, обмежуючись описовими техніками, як то «економічний інтерес», «політичний інтерес», «законний інтерес», «правовий інтерес», «національний інтерес» тощо. По-друге, інтереси переважно розглядаються у часовому вимірі: короткострокові інтереси, довгострокові інтереси. По-третє, у відношенні носія інтересу продовжується дискусія щодо того, чи можуть бути інтереси неусвідомленими. По-четверте, чи слід розглядати інтереси як даність або як соціальний конструкт.

Загалом в західній науковій думці виділяється чотири типології підходів до розуміння інтересу⁴¹:

аболіціоністський підхід, згідно якого поняття «інтерес» є надто невизначеним, багатозначним, анахронічним і неадекватним для його використання в науковому дискурсі⁴²;

³⁶ Див. напр.: Здравомыслов А. Потребности. Интересы. Ценности. Москва: Политиздат, 1986. С. 96; Грибанов В. Интерес в гражданском праве. Советское государство и право. 1967. № 1. С. 53; Кожевников С. Социально-правовая активность личности. Советское государство и право. 1980. № 9. С. 25; Мадиссон В. Питання філософії приватного права. К.: НДІ приватного права і підприємництва, 2003. С. 44-45, 47.

³⁷ Див. напр.: Шайкенов Н. Правовое обеспечение интересов личности. Свердловск: Изд-во Урал. ун-та, 1990. С. 10; Чураков А. Публичный интерес: методологические основы формирования правовой категории. Вестник Волжского университета имени В.Н. Татищева. 2020. № 2, Том 1. С. 82

³⁸ В царині психологічних досліджень можна виділити два підходи до розуміння інтересу: (1) інтерес як складова емоційного досвіду, цікавості і спонтанної мотивації та (2) інтерес як складова особистості, індивідуальних особливостей і ідіосинкратичних цілей, захоплень, хоббі. Silvia P. Exploring the Psychology of Interest. Oxford, New York: Oxford University Press, 2006. P. 4.

Концепція інтересу в психології дає можливість додаткової концептуалізації цього поняття в конституційному праві, про що йдетиметься далі. Наразі слід побіжно вказати на два додаткових виміри психологічної концепції, що залишаються мало дослідженими в конституційній доктрині:

(1) коли є потреба аналізу легітимності рішень, що приймаються конституційними органами, процесу і стратегування їх прийняття. Для належного аналізу виникає потреба концептуалізації інтересів як емоційних складових людського досвіду криз, в тому числі, призму нейрополітики. Див. докл. Rose N., Abi-Rached J. Governing through the Brain: Neuropolitics, Neuroscience and Subjectivity. The Cambridge Journal of Anthropology. 2014. Vol. 32. No.1. P. 3-23; Slaby J. Neuroscience and Politics: Do Not Hold Your Breath. E-International Relations, May 8, 2015. Available at <https://www.e-ir.info/2015/05/08/neuroscience-and-politics-do-not-hold-your-breath/>; Schreiber D. Neuropolitics: Twenty Years Later. Politics and the Life Sciences. 2017. Vol. 36. No. 2. P. 114-131;

(2) в царині теоретичного дигнітарного конституціоналізму, коли аналіз має враховувати суб'єктивні інтереси як складові особистості.

³⁹ Hirschman A. The Passions and the Interests: Political Arguments for Capitalism before its Triumph. Princeton: Princeton University Press, 1977. P. 42.

⁴⁰ Swedberg R. Interest. Maidenhead: Open University Press, 2005. P. 3.

⁴¹ Bozeman B. Public Values and Public Interest: Counterbalancing Economic Individualism. Washington: Georgetown University Press, 2007. P. 89; Johnston J. The Public Interest: A New Way of Thinking for Public Relations? Public Relations Inquiry. 2017. Vol. 6, No. 1. P. 11-12.

⁴² Schubert G. The Public Interest. A Critique of the Theory of a Political Concept. Glencoe, IL: Free Press, 1961. P. 348 (характеризує поняття як «дитячий міф»); Cochran C. Political Science and the Public Interest. The Journal of Politics. 1974. Vol. 36. No.2. P. 352 (позначає поняття як «примару ідеї»); Sorauf F. The Public Interest Reconsidered. The Journal of Politics. 1957. Vol. 19. No.4. P. 638 (цей термін «має бути вилучений зі словників»).

нормативний підхід, що визначає предметом свого аналізу «спільне благо», що є відмінним від сукупності приватних інтересів, тобто фокусується на тому, що становить інтерес громади чи суспільства загалом⁴³. У такому вимірі поняття інтересу має методологічне значення для аналізу публічних чи суспільних інтересів як «етичних стандартів для оцінки публічної політики як мети, якої мають прагнути публічні службовці»⁴⁴. Майкл Левін та Дженніфер Форенс, також в контексті публічного інтересу, обстоюють позицію, що теорія інтересу є позитивною теорією, оскільки дозволяє дослідити мотивації при прийнятті рішень, і нормативною теорією, оскільки також дозволяє розробити методологічну основу для визначення того, що має мотивувати посадовців при прийнятті рішень⁴⁵.

консенсуально-комунітарний підхід, що визначає предметом дослідження інтереси більшості або досягнений консенсус. Так Ентоні Даунс, аналізуючи роль і зміст публічного інтересу в демократичному урядуванні, обстоює ідею «мінімального консенсусу», що необхідний для становлення і функціонування демократичного суспільства⁴⁶. Цей підхід виходить з презумпції існування певних «базових правил», якими керуються органи державної влади, і реалізації ними «основоположних соціальних політик», що розуміються і поділяються більшістю громадян⁴⁷.

теорії процесу охоплюють три доктринальні підходи (агрегативний, плюралістичний і процедурний)⁴⁸, предметом досліджень яких є те, як формується розуміння інтересу, особливо публічного інтересу в ході пошуку компромісу і врахування різнонаправлених інтересів, як взаємодіють різні групи громадськості і як формуються розуміння того, що є інтересом для того, щоб бути визнаним публічним інтересом. Певною мірою ці теорії фокусуються на «конфлікті інтересів» в соціальному чи політичному сенсі в силу різних підходів до індивідуалізації (тобто способу ідентифікації і розрізнення), і тому особливий наголос роблять на необхідності формулювання практичних і логічних підстав для прийняття рішень, а не лише апелювання до моральних принципів.

Для цілей розгляду поняття і ролі концепції інтересу в конституційному праві слід коротко звернутися до історії ідеї цього поняття. Це поняття в юридичному і політичному вжитку виникає в Англії в XVII ст.: «правовий інтерес», «земельний інтерес», «грошовий інтерес» тощо⁴⁹. Як зазначає Джон Ганн, «інтереси в сучасному значенні широко дискутувалися в період Громадянської війни в Англії ... Згодом до цього додалися земельні і торгові інтереси, а пізніше – грошові інтереси для опису інвесторів у певні публічні фонди»⁵⁰.

Концепція інтересу виникає як політична концепція обмеження «пристрастей» правителів (Макіавеллі, герцог де Роган)⁵¹. Одночасно в моралізаторській літературі XVI-XVII ст. ця концепція

⁴³ Bozeman B. Public Values and Public Interest: Counterbalancing Economic Individualism. Washington: Georgetown University Press, 2007. P. 89

⁴⁴ Ibid., P. 89

⁴⁵ Levine M. and Forrence J. Regulatory Capture, Public Interest, and the Public Agenda: Toward a Synthesis. Journal of Law, Economics & Organization. 1990. Vol. 6. P. 168.

⁴⁶ Downs A. The Public Interest: Its Meaning in a Democracy. Social Research. 1962. Vol. 29. No. 1. P. 9.

⁴⁷ Ibid., P. 5.

⁴⁸ Johnston J. The Public Interest: A New Way of Thinking for Public Relations? Public Relations Inquiry. 2017. Vol. 6, No. 1. P. 12.

⁴⁹ Swedberg R. Interest. Maidenhead: Open University Press, 2005. P.9.

⁵⁰ Gunn J. A. W. Beyond Liberty and Property. The Process of Self-Recognition in Eighteenth-Century Political Thought. Kingston and Montreal: McGill-Queen's University Press, 1983. P. 94.

⁵¹ Макіавеллі, власне, не використовував термін «інтерес», однак його ідеї досить швидко дали поштовх поширенню у коментарях до його праці двох синонімічних термінів *interesse* та *ragione di stato*, що увійшли у широкий вжиток у другій половині XVI ст. Hirschman A. The Passions and the Interests: Political Arguments for Capitalism before its Triumph. Princeton: Princeton University Press, 1977. P. 33. Ці терміни, з одного боку, вказували на відмову від моралізаторства попереднього періоду в політичній думці, але з іншого вже означали спробу віднайдення і пояснення певної раціональної волі чи мотивації поза загальними уявленнями про пристрасті і миттєву імпульсивність.

У франкомовній філософській думці утвердження терміну «інтерес» завдячується праці одного з ідеологів гугенотів герцога де Рогана «Про інтереси государів та стан християнства», в якій він вказував: «... у питаннях держави слід керуватися не безладними бажаннями, що часто змушують нас братися за задачі понад наші сили, і не виручними пристрастями, що розривають нас на частини, коли оволодіють нами; ... а нашими власними інтересами, що скеровуються тільки рацією, яка і має бути керівником наших дій». Цит. за *ibid.*, P. 34.

набуває етичного виміру (Еразм Роттердамський, Ларошфуко, Монтень, Паскаль) знову ж таки для приборкання пристрастей. Її становлення нерозривно пов'язане з новою «протестантською етикою» в розумінні Макса Вебера та становленням ідей Просвітництва (Спіноза, Ньютон, Гобс, Лок). Оскільки на заміну божественному провидінню приходить парадигма людини розумної, ідея існування певних трансцендентних законів, що є валідними як для фізичного світу, так і для суспільства, виникає потреба пояснення рушійних сил, як тих, що обумовлюють природні явища, так і тих, що визначають умови існування і взаємодії людей в організованому суспільстві. Наукова революція і Просвітництво розвивалися навколо простої аксіоми, за якою світ являє собою єдину систему, єдине ціле, і може бути пояснений за допомогою раціональних методів. Як зазначає Ісайя Берлін, «від Декарту і Бекона та послідовників Галілея та Ньютона, від Вольтера і енциклопедистів до Сен-Сімона, Конта та Бакля, та вже у нашому столітті, Г. Уелса, Берналя, Скіннера і віденських позитивістів з їхнім ідеалом єдиної системи усіх наук, природних і суспільних, це була саме програма сучасного Просвітництва, що відігравала вирішальну роль у соціальній, правовій та технологічній організації нашого світу»⁵².

Політичні ідеї Просвітництва заклали основи для нових концепцій політичної легітимності, публічного порядку та законодавчої держави. Влада цих ідей невідворотно вела до маргіналізації і витіснення багатонормативності попередньої епохи і утвердження єдиного нормативного порядку – права як втілення суверенної волі⁵³. Всі інші системи – мораль, етика, теологія, традиція, право, політика – були секуляризовані і раціоналізовані. Соціальні революції XVIII ст. породили «суспільство обмежень»⁵⁴ і бюрократичну державу. Ця цивілізаційна парадигма вимагала раціоналізації, нормалізації і уніфікації суспільства, соціальних практик і соціальної влади⁵⁵ задля утопічної мети покращення людського життя⁵⁶. Невипадково ідея писаної конституції виникає одночасно з ідеєю сучасної кодифікації.

Виникнення поняття «інтересу» в політичній науці і юриспруденції, власне, пов'язане з (1) раціоналізацією державного управління, перетворення його на «зрозумілий» і ефективний процес та (2) утвердженням «мононормативності» в суспільних регуляторах через запровадження «монополії» права, тобто санкціонованих (чи у нечисленних випадках толерованих) державою норм. Ці процеси вимагали віднайдення і запровадження концепцій, що були б достатньо гнучкими і всеохоплюючими для когнітивної раціоналізації світу, соціальних практик і суспільних відносин. Нова когнітивна картина світу, трансформована науковими відкриттями у математиці, небесній механіці, природничих науках, заклала основи для розуміння світу як фізичного, так і соціального, як єдиного цілого, що має, на думку філософів Просвітництва, керуватися однаковими законами. В цьому контексті інтерес почав розглядатися як ключове поняття для пояснення людської поведінки. Недаремно Гельвецій пафосно проголошував: «Якщо фізичний світ керується законом руху,

⁵² Berlin I. *The Divorce between the Sciences and the Humanities*. Isaiah Berlin, *Against the Current: Essays in the History of Ideas*. New York: The Viking Press, 1980, P. 82.

⁵³ Як зазначає Томас Дюв,

“Фокус на секулярне право, викладене у наукових трактатах, і, в кінцевому підсумку, на історію наукової юридичної думки, призвів до маргіналізації і остаточного виключення зі сфери досліджень нашої історіографії всіх інших форм нормативності. Просто пригадайте надважливість моральної теології як нормативного порядку, який за деяких історичних обставин мав більшу вагу і вплив, аніж будь-які форми «державного права», або інші форми нормативності, які визначали сприйняття людьми добра та зла, справедливості та несправедливості. Ми надовго вирізали ці неюридичні сфери з нашого світу історії права”.

Duve T. *European Legal History – Concepts, Methods, Challenges*. Thomas Duve ed., *Entanglements in Legal History: Conceptual Approaches*. Frankfurt-am-Main: Max Planck Institute for European Legal History, 2014. P. 51.

⁵⁴ Див. Foucault M. *Discipline and Punish. The Birth of the Prison*. New York: Random House, 1991, P. 297.

⁵⁵ Див. Scott J. *Seeing Like a State: How Certain Schemes to Improve the Human Condition Have Failed*. New Haven: Yale University Press, 1998, P. 2.

⁵⁶ Див. Yoffee N. *Myths of the Archaic State. Evolution of the Earliest Cities, States, and Civilizations*. Cambridge: Cambridge University Press, 2004. P. 92.

то всесвіт моральний у не меншій мірі підпорядковується закону інтересу»⁵⁷. Однак як і більшість понять та концепцій, що швидко набувають популярності та обігу в публічному дискурсі, поняття інтересу тривалий час залишалося наскільки самоочевидним, що ніхто з філософів Просвітництва не вважав за потрібне надати визначення чи здійснити категоризацію цього поняття. Воно настільки міцно увійшло до понятійного апарату, незважаючи на свою невизначеність, що перетворило попередню дихотомію категорій – пристрасть/рацію, що з часів Платона скеровувала дослідження людської мотивації – на трихотомію.

Певним водорозділом в історії категорії «інтерес» в юридичному дискурсі, коли це поняття отримує значення поза традиційним використанням для цілей комерційного обігу і судової практики у комерційних справах, стали Великі революції останньої чверті XVIII ст. У дореволюційні часи, коли розуміння права розвивалося в рамках парадигми Наукової революції, основними постулатами цієї парадигми в англосаксонському праві були переконання щодо існування певної незмінної основи, що об'єднувала багато нормативних порядків, – природного права (the Law of Nature), раціонального права (the Law of Reason) і отриманих через одкровення законів Божих (the revealed Law of God), що не можуть бути змінені ані за згодою народу, ані волею суверена⁵⁸. В континентальному праві ця парадигма спричинила інший напрямок дискурсу – леґоцентризм, що виник з «номофілії» XVIII ст.⁵⁹ Марі-Лор Дюкло-Грекур називає декілька причин такої «пристрасті до закону» в публічній думці XVIII ст.: перші пов'язані з соціальними перетвореннями, зокрема зростанням влади буржуазії і її ліберальними сподіваннями, що раціоналізація права призведе до покращення нравів, інші, психологічні, – за аналогією між вихователем і законодавцем – покладали на законодавство функцію виховання суспільства; законодавець має навчити та виховати людей за допомогою нечисленних і лапідарних законів, на кшталт тих, що відомі з міфології та історії Античності⁶⁰.

Концепція інтересу під час Великих революцій останньої чверті XVIII ст. стрімко мігрує у політичну і нову конституційно-правову площину. Конституція США 1789 р. не містить терміну «інтерес»⁶¹. Водночас у «Федералісті» батьки-засновники США використовують цей термін як певну мету, ідеал чи потребу, що виникає у процесі функціонування організованого суспільства: «Земельний інтерес, виробничий інтерес, торговий інтерес, грошовий інтерес з багатьма іншими меншими інтересами, виникають з потреби у цивілізованих націях і поділяють їх на різні класи, якими рухають різні сентименти і погляди. Регулювання цих різних і суперечливих інтересів становить

⁵⁷ Гельвецій Об уме. Гельвеций. Сочинения. В 2-х томах. Т. 1. Сост., общая ред. п вступ. статья Х. Н. Момджяна. Москва: «Мысль», 1973. С. 186.

⁵⁸ Досить ілюстративно для пояснення цієї тези є думка, висловлена у памфлеті 1728 року Данієля Дюлані:

«... право Англії складається з загального права і статутного права. Загальне право вбирає природне право, раціональне право і отримані як одкровення закони Божі – всі вони є однаково обов'язкові за всіх часів, у всіх місцях і у відношенні всіх осіб – та практики і звичаї, що на підставі отриманого досвіду відповідають порядку і справам суспільства і не містять нічого, що було б несумісним з честю, добропристойністю і добрими нравами, і які в силу згоди і тривалого застосування отримали силу законів.

Статутне право складається з таких Актів Парламенту, що час від часу приймаються всіма законодавцями; деякі з них є декларативними або вносять зміни до загального права – я маю на увазі ту частину загального права, що складається з практики і звичаїв, що отримали свою силу і санкцію в наслідок згоди людей – коли такі практики і звичаї є помилковими, невірні застосовуються або визнані такими, що не відповідають порядку і справам суспільства, з тим, аби зробити всю сукупність права такою, що найкращим чином відповідає дійсним цілям законів, добру і безпеці людей».

Dulany D. The Right of the Inhabitants of Maryland to the Benefit of the English Laws (1728). Sioussat St. The English Statutes in Maryland. Baltimore: Johns Hopkins Press, 1903. P. 82-83.

⁵⁹ Carbonnier J. La passion des lois au siècle des lumières. Bulletin de la Classe des lettres et des sciences morales et politiques. 1976. Tome 62. P. 540-554.

⁶⁰ Duclos-Grécourt M.-L. L'idée de loi au XVIIIe siècle dans la pensée des juristes français (1715-1789). Poitiers: Presses universitaires juridiques Université de Poitiers, 2014. P. 21.

⁶¹ У часи розробки тексту Конституції США термін «інтерес» ще сприймався в рамках дихотомії «пристрасть»/ «інтерес». Джеймс Медісон у Федералісті № 10 послуговується цим терміном саме в такому сенсі, говорячи про фракції, що «об'єднані і сформовані певним спільним імпульсом пристрасті або інтересу, що суперечить правам інших громадян чи постійним і сукупним інтересам спільноти». Madison J. The Federalist No. 10. Alexander Hamilton, John Jay, and James Madison. The Federalist. Indianapolis: Liberty Fund, 2001. P. 43.

основне завдання сучасного законодавства, що вимагає певного духу партійності і фракційності в рамках необхідного і звичайного функціонування уряду»⁶². Конституція Франції 1791 року містить поняття «загальний інтерес держави» (фр. – *l'intérêt général de l'Etat*)⁶³, «загальний інтерес» (фр. – *l'intérêt général*)⁶⁴, «інтерес держави» (фр. – *l'intérêt de l'Etat*)⁶⁵ та «національний інтерес» (фр. – *l'intérêt national*)⁶⁶. При цьому у всіх цих положеннях термін «інтерес» використаний у однині. Зважаючи на зміст положень, в яких цей термін був використаний (можливість делегування муніципальним посадовцям певних функцій для реалізації загального інтересу держави; визначення положень, якими керуються муніципальні службовці при здійсненні як муніципальних функцій, так і функцій в загальному інтересі, законами; право короля позачергово скликати законодавчі збори, коли цього вимагає інтерес держави; та обґрунтування необхідності слідувати процедурі зміни Конституції, встановленій в самій Конституції, національним інтересом, визнаючи при цьому невід'ємне право народу на зміну Конституції) можна зробити висновок, що розробники французької Конституції 1791 року розглядали «інтерес» як певну мету, ідеал, до якого суспільство має прагнути, а законодавець – скеровувати громадян⁶⁷.

Отож, на початок XIX ст., коли завершується етап формування парадигми модерної бюрократичної держави, термін «інтерес» набуває в публічному дискурсі ознак політичної концепції, придатної для різноманітного ідеологічного забарвлення.

Народження модерної законодавчої держави змінило і розуміння законодавства, яке перестало бути філософським чи навіть літературним жанром⁶⁸ і стало інструментом «виховання» суспільства, тобто інструментом соціальної інженерії. На європейському континенті постають великі кодифікації з їх ефектами символічного розриву з минулим, повноти і завершеності⁶⁹, а англосаксонському праві поступово обмежується і маргіналізується ідея незмінної основи загального права через поступове запровадження концепції законодавства як основної форми права⁷⁰.

У теорії права кульмінацією парадигми раціоналізації державного управління і мононормативності став наробок Рудольфа фон Ієринга з його концепцією *Interessejurisprudenz*, що була прийнята і далі розвинута у працях американських конституціоналістів XIX-початку XX ст. Роско Паунда, Олівера Вендела Голмса, Банджаміна Кардозо та судовій практиці спочатку Верховного Суду США, а після Другої світової війни – органами конституційної юрисдикції інших держав.

Ієринг розглядає інтерес як такий, що лежить в основі його теорії права. Саме через інтерес він спробував сформулювати ідею мети в праві, що вивело його у площину концепцій «права в

⁶² Ibid. P. 44

⁶³ В статті 9 Титулу II «Про устрій королівства і стан громадян». Constitution de 1791. <https://www.conseil-constitutionnel.fr/les-constitutions-dans-l-histoire/constitution-de-1791>

⁶⁴ В статті 10 Титулу II «Про устрій королівства і стан громадян». Ibid.

⁶⁵ В статті 5 Секції IV «Відносини законодавчого корпусу і короля» Глави III. Ibid.

⁶⁶ В статті 1 Титулу VII «Про перегляд конституційних настанов». Ibid.

⁶⁷ Це досить наочно було підсумовано Сен-Жюстом у есе «Про Конституцію» 1793 року, коли, розмірковуючи про роль законів і законодавця, він стверджував, що «законодавець повинен забезпечити, щоб усі люди йшли в напрямку та до мети, яку він запропонував», а судді, застосовуючи закони, зважали на суспільний інтерес, як він був визначений законодавцем. Saint-Just L.-A. de. Sur la constitution. Discours prononcé par Saint-Just a la tribune de la Convention. Les plus beaux discours de Saint-Just. Paris: Éditions du Centaure, 1909. P. 97

⁶⁸ Carbonnier J. La passion des lois au siècle des lumières. Bulletin de la Classe des lettres et des sciences morales et politiques. 1976. Tome 62. P. 542.

⁶⁹ Як підсумував Жан Карбон'є, «Цивільний кодекс, дійсно, закінчив у Франції еру пристрасті до законодавства. Можна було б вважати, що це був простий механічний наслідок: оскільки будучи насиченою текстами, країна вже не спрагла до них; всі закони, здавалося б, були прийняті і добре складені, і на певний і тривалий час можна було б дати спокій законодавству. Але це суто поверхневий погляд на події 1804 року: ще до того, як почалося продукування норм, кодифікація стала вибором законодавчого методу, і цей вибір вимагав виключення законодавства за пристрастю». Ibid., P. 552.

⁷⁰ Ілюстративною для цієї тези є відмова від стародавніх «злочинів за загальним правом» на користь принципу, що ніхто не може бути покараний за відсутності закону. В 1812 році Верховний Суд США проголосив, що «як давно вже визнано в громадській думці» особа не може бути притягнена до кримінальної відповідальності без закону. Рішення Верховного Суду США у справі United States v. Hudson, 11 U.S. 32 (1812). <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/11/32/>

об'єктивному сенсі» і «права в суб'єктивному сенсі»⁷¹ та розуміння права як «суми умов соціального життя в широкому сенсі цього терміну, що забезпечується силою держави через засоби зовнішнього примусу»,⁷² що має за мету слугувати інтересам суспільства.

По той бік Атлантики ідеї Ієринга знайшли свій логічний розвиток і практичну апробацію, що включало і переосмислення судової правотворчості⁷³. Саме соціальні інтереси в рамках концепції права Голмса відіграють особливу роль у розвитку права. Суди мають зважувати «міркування суспільних переваг» (тобто інтересів): «Цей обов'язок [суддів] є невідворотним; тому коли судді часто з відразу відмовляються розглядати такі міркування, це має простим наслідком те, що самі підстави і засади судового рішення не викладені і залишаються неусвідомленими»⁷⁴.

Подальший розвиток концепція інтересу знаходить в теорії інтересу Роско Паунда, запропонованої в першій половині XX ст. в рамках його концепції соціологічної юриспруденції. В його розумінні такі невизначені конституційні концепції, на кшталт «належної правової процедури», вимагають зваження, співставлення, балансування і пристосування суспільних інтересів, «зважування чи балансування різних інтересів, що перетинаються чи вступають у протиріччя, та раціональне їх узгодження чи пристосування»⁷⁵. Так він розрізняє три категорії інтересу, що визнається в праві: індивідуальний інтерес, публічний інтерес та суспільний інтерес: «... індивідуальні інтереси – це вимоги, претензії чи бажання, що мають безпосереднє відношення до індивідуального життя і стверджуються в ім'я цього життя. Публічні інтереси – це вимоги, претензії чи бажання, що мають безпосереднє відношення до життя політично організованого суспільства і стверджуються в ім'я цієї організації. Вони загалом розглядаються як вимоги політично організованого суспільства, що виступає як юридична єдність. Суспільні інтереси – це вимоги, претензії чи бажання, що мають безпосереднє відношення до соціального життя в цивілізованому суспільстві і стверджуються в ім'я такого життя. Часто вони розглядаються як вимоги цілої соціальної групи як такої»⁷⁶.

Бенджамін Кардозо також зводить сутність конституційного провадження до ідентифікації і балансування суспільних інтересів: «Мій аналіз судового процесу зводиться до такого і трішки більше: логіка, історія, звичай, користь і прийняті стандарти доброї поведінки – це є силами, що поодиночі чи разом визначають прогрес права. Яка з цих сил домінуватиме у певній справі, повинно залежати переважно від порівняльної важливості чи цінності суспільного інтересу, якому така сила сприяє чи який обмежує»⁷⁷.

Доктринальний вплив Роско Паунда, Олівера В. Годмса і Бенджаміна Кардозо, особливо діяльність двох останніх а посадах суддів Верховного Суду США, заклали основи для становлення і розвитку «юриспруденції інтересів» і юридичного стандарту балансування інтересів при

⁷¹ Див. von Ihering R. Author's Preface. von Ihering R. Law as a Means to an End. Boston: The Boston Book Company, 1913. P. liii.

⁷² von Ihering R. Law as a Means to an End. Boston: The Boston Book Company, 1913. P. 380.

⁷³ Олівер Вендел Голмс у 80-их роках XIX ст. торкаючись загального права, вказував на парадокс форми і сутності в розвитку права:

«За формою в основі розвитку права лежить логіка. Офіційна теорія полягає в тому, що кожне нове рішення слідує силогістично з існуючих прецедентів. ... З іншого боку за сутністю в основі розвитку права лежить законодавство. І тут маєтись на увазі глибший сенс, аніж той, що вкладають в свої міркування суди, коли проголошують щось частиною права, що нею раніше не було. ... Саме ті обґрунтування, що досить рідко наводяться судами і то лише з виправданнями, і є тим таємним корінням, з якого право отримує соки свого життя. І, звичайно, я маю на увазі міркування того, що є необхідним для відповідного суспільства. Кожен важливий принцип, що постав в результаті судового провадження, є по суті і в основі свій результатом більш чи менш чітко визначених поглядів на публічну політику; у більш загальному сенсі, ... це є несвідомим результатом інстинктивних вподобань і невимовних переконань, що тим не менш в кінцевому підсумку можуть бути простежені до поглядів на публічну політику».

Holmes O. The Common Law. Boston: Little, Brown and Co., 1923. P. 35-36.

⁷⁴ Holmes O. The Path of the Law. Harvard Law Review. 1897. Vol. 10, No. 8. P. 467.

⁷⁵ Pound R. A Survey of Social Interests. Harvard Law Review. 1943, Vol. 57, No. 1. P. 4.

⁷⁶ Ibid., P. 1-2.

⁷⁷ Cardozo B. The Nature of the Judicial Process. New Haven: Harvard University Press, 1946. P. 112.

вирішенні конституційних справ⁷⁸. Згодом після Другої світової війни ці підходи набули поширення також в практиці Конституційного Суду ФРН⁷⁹ та Європейського суду з прав людини⁸⁰.

Міграція концепції інтересу до конституційно-правової площини, до текстів рішень органів конституційної юрисдикції відбувається у період 40-50-х років ХХ ст. Це пов'язано з двома траєкторіями історичного розвитку суспільної думки, що вплинули на конституційно-правову думку в повоєнних демократіях. Перша з них полягала у відмові від довоєнного ліберального індивідуалізму на користь нової концепції персоналізму, що заклав основи становлення і поширення дигнитарного конституціоналізму⁸¹, зокрема в конституційній ідеології Конституційного Суду ФРН. Друга траєкторія була обумовлена становленням ідеї «озброєної демократії» по обидва боки Атлантики. Говорячи простими словами, цей розвиток, започаткований соціальною травмою II світової війни, був підживлений антирадянською істерією 50-х років⁸².

Ці траєкторії заклали основу нового постмодерного конституціоналізму в Європі (або, як назвала це Лорен Вайнріб, «повоєнної парадигми»⁸³), в основі якого було покладено три основні запобіжники проти мажоритарного фатуму демократії: (1) перетворення основних прав, декларованих конституцією, на юридичні права, що підлягають реальному судовому захисту спеціальним органом конституційної юрисдикції; (2) обмеження вторинної установчої влади; (3) доктрина «озброєної демократії»⁸⁴.

Тому на відміну від англосаксонської правової сім'ї з її децентралізованим конституційним контролем, поява концепції «інтересу» в конституційному праві на Європейському континенті пов'язана саме з цими траєкторіями розвитку, що спричинили появу нового постмодерного конституціоналізму. Балансування інтересів, цінностей і принципів як юридичний метод конституційного тлумачення постає як центральний пазл нової картини постмодерної конституційної юриспруденції⁸⁵, адже, як підмітив Т. Александер Алейнікофф, «Балансування становить новий склад мислення. Фокус в ньому вже на інтересах чи факторах як таких. Кожен інтерес вимагає визнання свого значення і вимагає прямого порівняння з конкуруючими інтересами»⁸⁶.

Цей невеликий історичний екскурс у генезу концепції «інтересу» в праві є тим контекстом, на тлі якого слід досліджувати ті сенси, що закладаються у неї. Не буде перебільшенням сказати, що дослідити історію концепції «інтересу» в праві – означає реконструювати, по суті, ті фази найглибшої з революцій, яку зазнала юридична думка з другої половини XVIII ст. до наших днів. Адже, обравши об'єктом аналізу широковживаний міждисциплінарний термін, необхідно зважати на ті

⁷⁸ Докл. див. Antieau C. The Jurisprudence of Interests as a Method of Constitutional Adjudication. *Case Western Reserve Law Review*. 1977. Vol. 27, No. 4. P. 827-833.

⁷⁹ Див. Kommers D. The Constitutional Jurisprudence of the Federal Republic of Germany. (3rd edn, rev. and exp.). Durham and London: Duke University Press, 2012. P. 62.

⁸⁰ McHarg A. Reconciling Human Rights and the Public Interest: Conceptual Problems and Doctrinal Uncertainty in the Jurisprudence of the European Court of Human Rights. *The Modern Law Review*. 1999. Vol. 62, No. 5. P. 671-696.

Колишній Голова ЄСПЛ Роль Рісдаль прямо визнав, що «Темою, що просякає Конвенцію і судову практику, є необхідність встановити баланс між загальним інтересом суспільства і захистом основоположних прав людини». Ryssdal R. Opinion: The Coming Age of the European Convention on Human Rights. *European Human Rights Law Review*. 1996. Vol. 1. P. 26.

⁸¹ Докл. див.: Vodiannikov O. The Universal Declaration of Human Rights (UDHR) and Post-War Constitutional Democracy: Common Origins. *The Global Politics of Human Rights: Bringing the Universal Declaration of Human Rights (UDHR) into the 21st Century*. Migueláñez Verde Garrido Philani Mthembu Adams S. Wilkins eds. Berlin: Berlin Forum on Global Politics, 2020. P. 24-26. Available at <https://bfogp.org/publications-and-projects/the-global-politics-of-human-rights/>

⁸² Див.: Siegel S. The Origin of the Compelling State Interest Test and Strict Scrutiny. *The American Journal of Legal History*. 2006. Vol. 48. No. 4. P. 361-362; Horwitz M. *The Transformation of American Law, 1870-1960: The Crisis of Legal Orthodoxy*. New York and Oxford: Oxford University Press, 1992. P. 247-49, 252, 258.

⁸³ Weinrib L. *The Postwar Paradigm and American Exceptionalism. The Migration of Constitutional Ideals*. Sujit Choudhry ed. Cambridge: Cambridge University Press, 2006. P. 84

⁸⁴ Див. Водяніков О. Демократія і конституція: приховані парадокси. Актуальні проблеми держави і права. 2020. № 87. С. 38.

⁸⁵ Див.: Kommers D. The Constitutional Jurisprudence of the Federal Republic of Germany. (3rd edn, rev. and exp.). Durham and London: Duke University Press, 2012. P. 442-459.

⁸⁶ Aleinikoff T. Constitutional Law in the Age of Balancing. *The Yale Law Journal*, 1987, Vol. 96, No. 5. P. 945.

різноманітні і різнопланові дискурси, в яких він виник, використовувався і використовується, на його культурно-історичний контекст, бо лише в рамках цієї цілісності можна правильно зрозуміти його численні сенси і значення в конституційному праві. Цей аналіз дає нам інструментарій для деконструкції цих сенсів і значень в сучасних реаліях.

Деконструкція інтересу в конституційному праві.

Для початку слід дещо зупинитися на методологічних засадах аналізу концепції інтересу в світлі її еволюції в науковій та юридичній думці. Деконструкція змісту цієї концепції вимагає аналізу саме її ментального конструкту, адже, послуговуючись підходами Ернста фон Глазерфельда, Жана Піаже, Сільвіо Чеккато, Джорджа Келлі, «... ті об'єкти і події, які ми «сприймаємо» чи «знаємо» та об'єкти і події, які ми маємо на увазі, коли комунікуємо лінгвістично, є конструктами або, іншими словами, є результатом ментальних операцій»⁸⁷. Тобто наше розуміння і сприйняття предметів, подій, явищ є наслідком їх абстрагування з нашого континууму досвіду у спосіб, що робить стабільним певні особливі, але досить адаптовні сукупності їх характеристик чи якостей⁸⁸. І те значення, яке ми сприймаємо через когнітивні процеси обробки інформації, залежить від тих ментальних конструктів чи когнітивних репрезентацій, що викликаються лінгвістичними елементами, що складають отриману інформацію⁸⁹.

Виходячи з практики використання поняття «інтересу» в широкому науковому і юридичному дискурсі, можна сформулювати три важливі постулати, на яких базується розуміння цього поняття.

Перший постулат полягає в тому, що інтерес є соціальним конструктом. Ще Девід Г'юм писав, «... інтерес сам по собі, як і всі людські справи, повністю підпорядкований [громадській] думці»⁹⁰. В наші часи інтерес як соціальний конструкт був осмислений П'єром Бурд'є, який іронічно зазначив: «Антропологія і порівняльна історія доводять, що дійсна соціальна магія інституцій може перетворити на інтерес все що завгодно»⁹¹.

З цієї точки зору проблематика інтересу має опосередковане відношення до питання «реальних причин соціальних дій», як вважають деякі дослідники⁹². Як соціальні конструкти, інтереси концептуалізують мотиви дій чи прагнень суб'єктів суспільних відносин через «континуум досвіду» і його ментальні конструкти та когнітивні репрезентації, але не здатні охопити реальні причини, дія яких спричинила виникнення, формулювання і усвідомлення таких мотивів і утворення інтересу як соціального конструкту.

З цього постулату випливає декілька умовиводів. По-перше, зміст суспільного інтересу може змінюватися з часом. Як зазначає Джейн Джонстон, «Більшість визначень були запропоновані судовою практикою, законодавством або виникли в рамках регуляторних систем, при чому з метою балансування одного інтересу проти іншого. По суті, однак, як і в науковій думці, так і правових і регуляторних системах пропонується визначення публічного інтересу, виходячи з обставин кожної конкретної справи чи випадку, в рамках специфічних і визначених у часі контекстів, а не зведення його до єдиної дефініції»⁹³.

⁸⁷ Glaserfeld E. von Semantic Analysis of Verbs in Terms of Conceptual Situations. *Linguistics*. 1972. Vol. 94. P. 91.

⁸⁸ Див. Schmidt S. Ernst von Glaserfeld's Philosophy of Language: Roots, Concepts, Perspectives. *Radical Constructivism in Action. Building on the Pioneering Work of Ernst von Glaserfeld*. Leslie P. Steffe and Patrick W. Thompson eds. London: Routledge Falmer, 2000. P. 25

⁸⁹ Див.: Glaserfeld E. von Subitizing: The Role of Figural Patterns in the Development of Numerical Concepts, *Archives de Psychologie*. 1982. Т. 50. P. 194, fn 6.

⁹⁰ Hume D. Whether the British Government Inclines more to Absolute Monarchy or to a Republic. *David Hume, Essays and Treatises (in Two Volumes)*. Vol. 1. Edinburgh: Bell & Bradfute, and W. Blackwood, 1825. P. 45.

⁹¹ Bourdieu P. and Wacquant L. *An Invitation to Reflexive Sociology*. Chicago, IL: University of Chicago Press, 1992. P. 117.

⁹² Див. напр.: Зеленцов А., Немытіна М. Публичные интересы и производные от них юридические конструкции. *Вестник РУДН. Серия: Юридические науки* 2018 Т. 22. № 4. С. 426.

⁹³ Johnston J. The Public Interest: A New Way of Thinking for Public Relations? *Public Relations Inquiry*. 2017. Vol. 6, No. 1. P. 7; див. також Carter M. and Bouris A. *Freedom of Information: Balancing the Public Interest* (2nd edition). London: The Constitution

По-друге, немає неусвідомлених інтересів – інтерес, виникаючи як соціальний конструкт, тобто як продукт соціальних відносин, а точніше соціальної комунікації, стає частиною когнітивної мапи реальності через ментальні процеси обробки інформації, що оточує людину. Інтереси не існують поза когнітивної мапи світу людини.

По-третє, інтереси як соціальні конструкти в силу такої своєї природи знаходяться у ієрархічному співвідношенні, а внаслідок такої властивості як темпоральна змінюваність, ієрархічні відносини також не є стабільними. Об'єктивізація такої ієрархії відбувається в процесі юридичної аргументації. Саме тому судова практика виходить з категорій «нагальний суспільний інтерес» (англ. – *pressing social/public interest*), «важливий суспільний інтерес» (англ. – *compelling social / public interest*), «нагальна суспільна потреба» (англ. – *pressing social need*).

По-четверте, право як соціальний регулятор може впливати і впливає на ієрархію інтересів в суспільстві. З такої точки зору «об'єктивний порядок цінностей» в Конституції⁹⁴ є фіксацією певних важливих інтересів на вищих щаблях ієрархії, що унеможлиблює їх зміну під впливом публічних дискурсів. Однак як відкрита система право зазнає і зворотного впливу. В результаті взаємодії фреймів, певні інтереси можуть набувати більшої ваги в ході балансування інтересів у судовому провадженні в одних країнах, в той час як в інших – інші. Так балансування свободи вираження і права на повагу до приватного життя мало відмінні наслідки в юриспруденції Конституційного Суду ФРН, Верховного Суду США і Європейського Суду з прав людини⁹⁵.

Другий постулат, що також співвідноситься з першим постулатом, полягає в тому, що кваліфікація певного наявного чи уявного блага, мети, мотиву, прагнення чи вимоги в якості інтересу залежить від здатності активувати ті когнітивні репрезентації і конструкти, що складають стійкі структури в нашому «континуумі досвіду», що відповідають за сприйняття чогось в якості інтересу, тобто «фреймів інтересу»⁹⁶. Іншими словами, інтерес залежить від формулювання і аргументації в соціальній комунікації. Як соціальний конструкт щось може сприйматися в якості інтересу тільки якщо воно у процесі комунікації формулюється у спосіб, що включає відповідні прийоми осмислення предмету комунікації, а застосовані прийоми аргументації включають референції з континууму досвіду адресатів такої комунікації.

Unit-University College, 2006. P. 4; Wheeler C. The Public Interest: We Know It's Important, but Do We Know What It Means. *AIAL Forum*. 2006. Vol. 48. P.12–26.

⁹⁴ Як зазначив Федеральний Конституційний Суд ФРН у справі про аборти 1975 року, «Згідно сталих прецедентів Федерального Конституційного Суду, конституційні норми містять не тільки суб'єктивні права індивіда, що підлягають захисту у випадку посягання з боку держави. Вони також становлять об'єктивний порядок цінностей, що виступає основним конституційним вибором у всіх сферах права і встановлює керівні вказівки і настанови для законодавчої, адміністративної і судової практики». Рішення Федерального Конституційного Суду ФРН. 39 BVerfGE 1 (1975) URL: <http://hrcr.law.columbia.edu/safrica/life/39bverfge1.html>

⁹⁵ Див. докл.: Barendt E. Balancing Freedom of Expression and Privacy: The Jurisprudence of the Strasbourg Court. *Journal of Media Law*. 2009. Vol. 1. No.1. P. 49-72; Cohen-Eliya M. and Porat I. American Balancing and German Proportionality: The Historical Origins. *International Journal of Constitutional Law*. 2010. Vol 8. No.2. P. 263–286.

⁹⁶ Уільям Гемсон та Андре Модільяні так визначають фрейм в контексті медійних дискурсів, «... медійні дискурси можуть розглядатися як набір інтерпретаційних пакетів, що надають зміст предмету дискурсу. Пакет має внутрішню структуру. В її основі - центральна організуюча ідея, або фрейм, необхідна для визначення сенсу відповідних подій, встановлення того, про що йдеться». Gamson W. and Modigliani A. *Media Discourse and Public Opinion on Nuclear Power: A Constructionist Approach*. *American Journal of Sociology*. 1989. Vol. 95. No. 1. P. 3.

За класифікацією, запропонованою Гемсоном і Модільяні, існує п'ять прийомів фреймінгу (тобто способів осмислення предмету комунікації): (1) метафори, (2) приклади (тобто історичні приклади, з яких слідує певні висновки), (3) крилаті вирази, (4) описи та (5) візуальні образи (наприклад, ікони); та три прийоми аргументації: (1) причини (тобто аналіз причин), (2) наслідки (тобто аналіз конкретного типу впливу) та (3) звернення до принципу (тобто системи моральних настанов). Ibid., P. 3-4, fn 2.

Тобто щось стає інтересом, якщо воно так інтерпретується, і набуває цього значення, якщо долучається і включається у когнітивну схему⁹⁷. Цей постулат найбільш наочно проявляється у дослідженні аргументації судових рішень, в яких застосовується балансування як спосіб тлумачення.

Третій постулат полягає в тому, що інтереси є сферою адаптації, легітимації і інкорпорації до права нормативних уявлень про справедливість, суспільство, навколишній світ, що генеруються і валідуються нормативними порядками (етика, мораль, традиція, політика, релігія, наукова парадигма тощо)⁹⁸. Як зазначають Даміано Канале і Джованні Тюзе, аналізуючи питання суддівської дискреції, найважливішими соціальними факторами, що впливають на правозастосування і вибір суддею тлумачення, що має бути застосоване в конкретній справі, є (1) лінгвістичні правила; (2) техніки і теорії тлумачення, що загальноприйняті в правовій системі; (3) процедурні норми і інституційний дизайн правової системи; (4) контекст провадження; (5) моральні і політичні принципи, що є визначальними для суспільства, в якому діє суд⁹⁹. Ці фактори по суті є фреймами, що емпірично впливають на переконання, уявлення і ставлення суддів і, таким чином, становлять мотивацію їх дій і вибору.

Парадигма права, на відміну від моралі чи інших нормативних порядків, ґрунтується на концепції норми, тобто владно встановленого правила загального характеру. Як зазначає Нейл МакКормік, норми «зазвичай підкріплюються стосами ретельно викладених прецедентів у судових рішеннях та юридично-доктринальних дискусіях щодо принципів та цінностей, досліджених у прецедентах та імпліцитно визнаних законодавством»¹⁰⁰. Все це існує, функціонує і розвивається через системи юридичної аргументації, так би мовити, «юридичний фреймінг», тобто набір способів осмислення, кодування чи формулювання предмету комунікації. Юридичний фреймінг оперує своїми власними семантичними одиницями, які, тим не менш, виникають, існують і зникають у більш широкому культурному наробку суспільства. Він не є автономним від публічних дискурсів і інших видів фреймінгу у суспільстві, що взаємодіють і конкурують у поясненні і конструюванні соціальної реальності. Через це право залишається відкритою системою по відношенню до інших нормативних порядків.

⁹⁷ Фрідріх Краточвіл, торкаючись питання інтересу в міжнародних відносинах, зазначав, що коли йдеться про публічний інтерес: «Ми маємо залишити ідіосинкратичні вподобання і аргументувати на основі міжсуб'єктивних підстав, що можуть бути наведені для обґрунтування вимоги. І цей аспект має вирішальне значення, адже як вказував Флетман, «...валідність підстав залежить від правил умовиводу та наявності свідчень, а не від чисто особистих ... вподобань. Це означає, що обґрунтування дає основу для досягнення згоди, незважаючи на відмінності у особистих вподобаннях». Якщо це так, термін «публічний інтерес» функціонує для виправдання вимог і претензій і зобов'язує членів суспільства погодитися з таким рішенням, навіть якщо вони вважають, що воно не відповідає їх особистим вподобанням» Kratochwil F. On the Notion of "Interest" in International Relations. International Organization. 1982. Vol. 36. No. 1. P. 6.

⁹⁸ Цей постулат знайшов своє підтвердження в практиці КСУ, коли той зіткнувся з необхідністю тлумачення поняття «охоронюваний законом інтерес» в цивільному процесуальному законодавстві. Аналізуючи конституційне подання, КСУ зазначив: «Виходячи зі змісту частини першої статті 8 Конституції України охоронюваний законом інтерес перебуває під захистом не тільки закону, а й об'єктивного права у цілому, що панує у суспільстві, зокрема справедливості, оскільки інтерес у вузькому розумінні зумовлюється загальним змістом такого права і є його складовою». Абзац перший підпункту 3.4 пункту 4 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 1 грудня 2004 року № 18-рп/2004. Далі КСУ підтвердив свою позицію, викладену у підпункті 4.1 Рішення у справі про призначення судом більш м'якого покарання від 2 листопада 2004 року № 15-рп/2004: «Одним з проявів верховенства права, є те, що право не обмежується лише законодавством як однією з його форм, а включає й інші соціальні регулятори, зокрема норми моралі, традиції, звичаї тощо, які легітимовані суспільством і зумовлені історично досягнутим культурним рівнем суспільства. Всі ці елементи права об'єднуються якістю, що відповідає ідеології справедливості, ідеї права, яка значною мірою дістала відображення в Конституції України». Абзац другий підпункту 4.1. пункту 4 Рішення Конституційного Суду України від 2 листопада 2004 року № 15-рп/2004.

⁹⁹ Canale D. and Tuzet G. Judicial Discretion and the Rule of Law. Legal Argumentation and the Rule of Law. E.T. Feteris, H. Kloosterhuis, H.J. Plug and C.E. Smith eds. The Hague: Eleven International Publ., 2016. P. 20

¹⁰⁰ MacCormick N. Rhetoric and the Rule of Law. A Theory of Legal Reasoning. Oxford: Oxford University Press, 2005. P. 12.

Розуміння інтересів як соціальних конструктів може дати відповідь на феномен ірраціональності поняття верховенства права, що є предметом дебатів в юридичній соціології¹⁰¹. Як зазначає Матіас Клатт:

«Багато дослідників вважають, що юридична аргументація не керується правом. Згідно цього погляду, вона скоріш слідує юридичному обґрунтуванню п'яти «і»: юридична аргументація вважається інтуїтивною [intuitive], випадковою [incidental], невизначеною [indeterminate], ідеологічною [ideological] та ірраціональною [irrational]»¹⁰².

Інтереси, як і інші соціальні конструкти в праві, інтегрують формальний і сутнісний вимір в праві. Однак якщо поглянути на верховенство права з точки зору юридичного фреймінгу, що визначає як усвідомлені, так і не усвідомлені закони аргументації, це поняття, дійсно, будучи подекуди інтуїтивними, не є випадковими, невизначеними чи ірраціональними. Виростаючи і розвиваючись через взаємодію і конкуренцію дискурсів, юридичних фреймів, верховенство права – цей, на перший погляд риторичний вираз, – отримує визначеність і передбачуваність.

Типологізація інтересів в праві.

З точки зору парадигми мононормативності в сучасній теорії права, інтереси можна класифікувати як (1) інтереси *intra legem* (законні інтереси, «інтереси, охоронювані законом»; (2) інтереси *praeter legem* (інтереси, не визнані правом) та (3) інтереси *contra legem* (інтереси, що визнані правом для цілей їх заборони). КСУ в своєму рішенні у справі про охоронюваний законом інтерес виходив саме з такого класифікації інтересів в праві, зазначаючи, що «В юридичних актах термін «інтерес», враховуючи його як етимологічне, так і загальносоціологічне, психологічне значення, вживається у широкому чи вузькому значенні як самостійний об'єкт правовідносин, реалізація якого задовольняється чи блокується нормативними засобами»¹⁰³. Іншими словами, КСУ вказав на інтереси *intra legem* та *contra legem*¹⁰⁴.

Однак з методологічної точки зору ця класифікація має обмежений потенціал, адже не враховує (1) відкритий характер права, особливо конституційного права, (2) динаміку інтересів у часі і за колом осіб (3) внутрішню ієрархію інтересів, якою б плінною вона не була і (4) залежність визнання чи невизнання інтересу від фреймінгу та аргументації.

Виходячи з такого розуміння інтересу як соціального конструкту, можна виділити такі типи інтересів у праві, зокрема в конституційному праві: (1) за критерієм спрямованості «фреймів» інтересу за суб'єктом; (2) за критерієм адресування «фреймів» інтересу та (3) за критерієм аргументації, тобто активації тих когнітивних репрезентацій і конструктів, що відповідають поняттю моральних принципів.

Типи інтересів в праві див. у таблиці (Додаток 1) на сторінці 37.

Звичайно, що окремий інтерес може підпадати під різні з наведених типів. Так свобода вираження одночасно може бути кваліфікована як *bonum privatum*, адже містить суб'єктивну претензію індивіда на самореалізацію і самовираження, а також визнаний правом інтерес у захисті як майнових так і немайнових прав; як *bonum publicum*, адже захист свободи вираження нерозривно пов'язаний з забезпеченням умов вільного розвитку особи в суспільстві, і як *res publica*, оскільки є однією з підвалин розуміння демократичного суспільства та стосується забезпечення демократичного процесу. В залежності від обставин конкретної справи свобода вираження також може бути

¹⁰¹ Див. напр., Shklar J. Political Theory and the Rule of Law. The Rule of Law: Ideal or Ideology? Allan C. Hutchinson and Patrick Monahan eds. Toronto: Carswell, 1987. P.1–16; Loughlin M. Foundations of Public Law. Oxford: Oxford University Press, 2010. P. 312–314.

¹⁰² Klatt M. The Rule of Dual-Natured Law. Legal Argumentation and the Rule of Law. E.T. Feteris, H. Kloosterhuis, H.J. Plug and C.E. Smith eds. The Hague: Eleven International Publ., 2016. P. 27

¹⁰³ Підпункт 3.1. пункту 3 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 1 грудня 2004 року № 18-рп/2004.

¹⁰⁴ Див. абзац перший, другий третій підпункту 3.5. пункту 3 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 1 грудня 2004 року № 18-рп/2004.

кваліфікована і як *ratio legis*, і як *ratio gestae*, і як *ratio decidendi*. Така багатомірність інтересу є наслідком їх природи як соціальних конструктів і поліваріантності прийомів аргументації.

Інтереси в Конституції України: застосування типологізації до термінологічного розмаїття.

В Конституції України термін «інтерес» зустрічається 19 разів¹⁰⁵. Формулювання положень Конституції України дають можливість класифікувати «інтереси» за п'ятьма типами:

«інтерес» як *bonum privatum* (приватне благо). В частині першій статті 54, частині п'ятій статті 125 Конституції термін «інтерес» стосується індивідуальних претензій, мотивів чи прагнень, що послуговуючись формулюванням КСУ, перебувають у логічно-смысловому зв'язку із суб'єктивними правами, але прямо ними не опосередковується, тобто виходить за межі останніх¹⁰⁶. Ці положення Конституції, в яких йдеться про «моральні і матеріальні інтереси, що виникають у зв'язку з різними видами інтелектуальної діяльності» (частина перша статті 54) та «інтереси особи у сфері публічно-правових відносин» (частина п'ята статті 125) інтегрують суб'єктивні претензії, мотиви чи прагнення у конституційно-правову матерію;

«інтерес» як *bonum commune* (спільне благо, благо групи, колективу). В частині першій та третій статті 36, частині першій статті 44 та частині першій статті 130-1 термін «інтерес» використовується для означення певних суб'єктивних колективних (спільних для групи осіб чи професії) благ, претензій, вимог чи прагнень, які отримують конституційне значення. Так Конституція гарантує право на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації для здійснення і захисту своїх прав і свобод та задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів (частина перша статті 36), право на участь з метою захисту трудових і соціально-економічних прав та інтересів у професійних спілках, що об'єднують громадян, пов'язаних спільними інтересами за родом їх професійної діяльності (частина третя статті 36), право на страйк для захисту своїх економічних і соціальних інтересів (частина перша статті 44), тощо. У цих випадках конституційний текст кваліфікує відповідні права чи інституції як такі, що спрямовані на забезпечення певного колективного блага або визнання і пристосування претензій, вимог чи прагнень групи осіб (право на свободу об'єднань, на участь у профспілках, на страйк, суддівське самоврядування);

¹⁰⁵ Якщо не рахувати термін «інтереси усіх співвітчизників», що міститься в текстах присяги народних депутатів (частина перша статті 79 Конституції) і Президента (частина третя статті 104 Конституції України), Конституція вказує на такі види «інтересів»: (1) «національні інтереси» (стаття 18); «інтереси національної безпеки», «інтереси економічного добробуту», «інтереси прав людини» (частина друга статті 32); «інтереси національної безпеки, інтереси територіальної цілісності», «інтереси громадського порядку» (частина третя статті 34); «інтереси охорони громадського порядку, здоров'я і моральності населення», «інтереси захисту прав і свобод інших людей» (частина друга статті 35); «політичні, економічні, соціальні, культурні та інші інтереси», «інтереси національної безпеки та громадського порядку», «інтереси охорони здоров'я населення», «інтереси захисту прав і свобод інших людей» (частина перша статті 36); «трудова і соціально-економічні інтереси», «спільні інтереси за родом професійної діяльності» (частина третя статті 36); «інтереси національної безпеки та громадського порядку» (частина друга статті 39); «інтереси суспільства» (частина сьома статті 41); «економічні і соціальні інтереси» (частина перша статті 44); «моральні і матеріальні інтереси, що виникають у зв'язку з різними видами інтелектуальної діяльності» (частина перша статті 54); «суспільний інтерес» (частина третя статті 89); «інтереси особи у сфері публічно-правових відносин» (частина п'ята статті 125); «професійні інтереси суддів» (частина перша статті 130-1); «інтереси держави» (пункт третій частини першої статті 131-1); «спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ та міст» (частина четверта статті 140).

У своєму рішенні у справі про охоронюваний законом інтерес КСУ побіжно вказав, що Конституція України (тоді ще у редакції 1996 року) містить поняття «інтерес» у широкому сенсі у статтях 18, 32, 34, 35, 36, 39, 41, 44, 79, 89, 104, 121, 127, 140, але не розкриває зміст таких інтересів. Підпункт 3.2 пункту 3 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 1 грудня 2004 року № 18-рп/2004. У інших положеннях Конституції України (тобто у частині третій статті 36 та статті 54), як власне і іншому законодавстві, на думку КСУ, термін «інтерес» використаний у вузькому розумінні, тобто як інтерес, що «перебуває виключно у логічно-смысловому зв'язку із суб'єктивними правами, але прямо ними не опосередковується, тобто виходить за межі останніх». Там само, абзац перший підпункту 3.3. пункту 3. Тим не менш КСУ не скористався можливістю розвинути далі своє бачення поняття «інтересу» в Конституції України, обмежившись розглядом питання про тлумачення терміну «охоронюваний законом інтерес» в законодавстві України.

¹⁰⁶ Там само.

«інтерес» як *ratio legis* (цілеспрямованість законодавчої діяльності). В частині третій статті 34, частині другій статті 35 та частині першій статті 36 термін «інтерес» виживається для кваліфікації обмежень відповідних конституційних прав, що можуть бути встановлені законом. Загалом, реалізуючи свої визначені Конституцією України законодавчі повноваження Верховна Рада України має діяти виключно з правомірною метою, адже прийняття законодавства без мети або з неправомірною метою є свавіллям. Конституційний Суд України в рішенні у справі про смертну кару 29 грудня 1999 року визначив важливий елемент правової держави – принцип цілеспрямованості¹⁰⁷. У трьох вказаних вище положеннях Конституція чітко визначає *ratio legis* законодавчих положень, що можуть прийматися Верховною Радою України для обмеження конституційних прав і свобод, імпліцитно забороняючи будь-які інші, навіть легітимні, цілі та інтереси;

«інтерес» як *ratio gestae* (цілеспрямованість діяльності державних органів та правозастосування). У статті 18, частині другій статті 32 та частина друга статті 39 Конституції України «інтерес» вказують на цілі діяльності органів державної влади (забезпечення національних інтересів) та кваліфікують дії таких органів визначеними Конституцією цілями (інтереси національної безпеки, економічного добробуту та прав людини як мета застосування обмеження, встановленого законом, на повагу до приватного і сімейного життя, інтереси національної безпеки та громадського порядку як мета обмеження щодо реалізації прав на мирне зібрання);

«інтерес» як *res publica* (блага чи питання, що стосуються громадянської спільноти, її частини, всіх чи невизначеної кількості громадян). В частині сьомій статті 41, частині третій статті 89, пункті третьому частини першої статті 131-1, частині четверта статті 140 Конституції йдеться про ті спільні блага, що визначають існування, потреби і цінності політичної спільноти громадян та організованого суспільства. Так в частині сьомій статті 41 встановлюється конституційна заборона на використання власності, що може завдати шкоди інтересам суспільства, частиною третьою статті 89 Верховна Рада уповноважена утворювати тимчасові слідчі комісії для проведення розслідування з питань, що становлять суспільний інтерес, а органи прокуратури у виключних випадках здійснюють представництво в суді інтересів держави згідно пункту третьому частини першої статті 131-1, а конституційна функція представництва спільних інтересів територіальних громад сіл, селищ та міст покладається на районні та обласні ради згідно частини четвертої статті 140 Конституції.

Типи інтересів в Конституції України див. у таблиці (Додаток 2) на сторінці 38.

Ця типологізація «інтересів» в конституційному тексті не означає, що інші типи інтересів не можуть бути в конституційному праві України. В юридичних позиціях КСУ застосовував аргументацію, що імпліцитно вказує на інші типи¹⁰⁸.

Критерії існування мотивів «суспільного інтересу» у провадженнях за конституційними скаргами.

Деконструкція концепції інтересу діє підґрунтя для розробки методологічних підходів до визначення наявності суспільного інтересу у конкретній справі. Аналіз наявності чи відсутності суспільного інтересу як соціального конструкту для цілей конкретного конституційного

¹⁰⁷ Рішення Конституційного Суду України від 29 грудня 1999 року №11-рп/99. Згідно цього принципу суттєвою вимогою до законотворчої діяльності в демократичній державі є її цільова спрямованість, тобто воно має слугувати інструментом досягнення чітких, легітимних і суспільно значущих цілей. На цей аспект звернув увагу Конституційний Суд України у цьому Рішенні, де зазначено, що за час існування інституту смертної кари в українському законодавстві мета призначення смертної кари за вироком суду залишилась юридично не визначеною, а це не узгоджується зі статтями 1 і 3 Конституції України.

¹⁰⁸ Так, наприклад, говорячи про людську гідність як конституційну цінність, КСУ апелював до ідеологічних і моральних переконань та етичних уявлень: адже, на думку Суду, вона «... наповнює сенсом людське буття, є фундаментом для усіх інших конституційних прав, мірилом визначення їх сутності та критерієм допустимості можливих обмежень таких прав». Абзац шостий підпункту 2.3 пункту 2 мотивувальної частини Рішення Великої палати Конституційного Суду України від 22 травня 2018 року № 5-р/2018. Тому при балансуванні інтересів в конституційно-правовій аргументації інтереси, що лежать в основі захисту людської гідності, набувають ознак *res arcana*.

провадження має включати дослідження центральної організуючої ідеї, закладеної в подане обґрунтування суб'єкта конституційної скарги за трьома компонентами: (1) сутнісний (тобто аналіз інтересу), (2) кількісний (тобто аналіз за категорією «суспільний») та (3) якісний (тобто аналіз крізь активації тих когнітивних репрезентацій і конструктів, що відповідають поняттю моральних принципів справедливості)¹⁰⁹.

Сутнісний компонент аналізу має дослідити такі критерії:

(1) **змістовний критерій аналізу аргументації**, що має дати відповідь на питання, чи відповідає те, про що говорить суб'єкт конституційної скарги, розумінню суспільного інтересу, чи ні. Цей перший елемент аналізу має дослідити, чи активує наратив скарги (текст у його контексті) в уяві його отримувача ті частини «континууму досвіду» (знання, сприйняття, емоції чи ідеї), що відповідають його суб'єктивній оцінці наявності інтересу і його важливості;

(2) **практичний критерій аналізу аргументації**, що має дати оцінку конкретного заходу, ситуації чи практики відповідно до публічно доступної інформації та фактів. По суті цей елемент має відповісти на питання, чи є фрейми аргументації у скарзі такими, що відповідають формулюванням і обґрунтуванням в соціальній комунікації;

(3) **раціональний критерій аналізу аргументації**, що має дослідити наявність і оцінку обґрунтування прийняття заходу чи дотримання практики, що оскаржується.

Кількісний компонент аналізу виходить з таких критеріїв «суспільності»:

(1) **критерій «суспільства»**, що на основі даних, отриманих при застосуванні практичного критерію аналізу аргументації, має визначити кількість осіб, чиї інтереси задіяні. Іншими словами, за цим критерієм визначається спрямованість «фреймів» інтересу за суб'єктом;

(2) **критерій спільності**: у конституційній скарзі мають бути порушені питання права чи фактичної ситуації, що є спільними для таких осіб;

(3) **критерій типовості**: у конституційній скарзі мають бути порушені питання чи вимоги, що є спільними / поділятися всіма такими особами

(4) **критерій представництва**, що має власне суто правовий характер і вимагає попереднього аналізу того, чи будуть питання, про які йдеться у скарзі, у разі їх вирішення Судом, стосуватися і захищати права і інтереси таких осіб.

¹⁰⁹ Цей підхід, певною мірою, закладений у логіці позиції Верховного Суду до визначення «значного суспільного інтересу». Згідно сталої практики Верховного Суду, «... Суд звертає увагу, що вжите національним законодавцем словосполучення «значний суспільний інтерес» необхідно розуміти як серйозну, обґрунтовану зацікавленість, яка має неабияке виняткове значення для усього суспільства в цілому, певних груп людей, територіальних громад, об'єднань громадян тощо до певної справи в контексті можливого впливу ухваленого у ній судового рішення на права, свободи та інтереси фізичних осіб, права та інтереси юридичних осіб. Указане поняття охоплює ті потреби суспільства або окремих його груп, які пов'язані із збереженням і захистом цінностей, утрата яких мала б значний негативний вплив на розвиток громадянського суспільства. Наявність значного суспільного інтересу може мати місце й тоді, коли предмет спору зачіпає питання загальнодержавного значення: визначення і зміну конституційного ладу в Україні, виборчого процесу (референдуму), обороноздатності держави, її суверенітету, найвищих соціальних цінностей, визначених Конституцією України тощо». Ухвала Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 16 червня 2020 року у справі №200/13891/19-а. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89868951>; див. також Ухвала Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 22 липня 2019 року у справі №620/261/19. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/83196781>.

В Ухвалі Верховного Суду від 04 вересня 2019 року у справі №420/6705/18 були визначені кількісні і якісні критерії щодо наявності «суспільного інтересу»:

«Наявність «суспільного інтересу» як обставина, яка може слугувати підставою для відкриття касаційного провадження, оцінюється за кількісними та якісними критеріями як-от:

1) суспільна значущість, тобто вплив на права не окремої людини, а спільноти індивідуумів, які можуть стверджувати, що мають охоронюваний законом інтерес щодо предмета спору (кількісний критерій);
2) інтенсивність втручання в сферу реалізації законного інтересу, тобто встановлення певних обтяжень для групи осіб майнового чи немайнового характеру, пов'язаних із предметом позову, та, переважно, але не винятково, триваючий характер дії таких обтяжень або обмежень у реалізації прав щодо певного суспільного блага (якісний критерій)».

Ухвала Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду про відкриття касаційного провадження від 04 вересня 2019 року у справі №420/6705/18. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/84039807>.

Якісний компонент аналізу стосується інтенсивності порушення: скарга *prima facie* вказує на дисфункцію в національному законодавстві¹¹⁰. Йдеться, власне, про якісний критерій, що був сформульований в практиці Верховного Суду: «встановлення певних обтяжень для групи осіб майнового чи немайнового характеру, пов'язаних із предметом позову, та, переважно, але не винятково, триваючий характер дії таких обтяжень або обмежень у реалізації прав щодо певного суспільного блага»¹¹¹.

Припинення розгляду конституційної скарги: поняття «особливого суспільного значення».

Положення, що міститься в статті 63 Закону про КСУ, частина третя якої надає право Суду відмовити у припиненні розгляду конституційної скарги у разі подання суб'єктом права на конституційну скаргу заяви про її відкликання, якщо Суд вважатиме, що порушені у скарзі питання мають особливе суспільне значення для захисту прав людини, кореспондує поняттю «суспільного інтересу» і для цілей свого тлумачення і застосування має враховувати наявність чи відсутність «мотивів суспільного інтересу».

Це положення, власне, є віддзеркаленням мотивів «суспільного інтересу», про який йдеться в частині другій статті 77 Закону про КСУ. Однак, оскільки мова йде про стадію процесу, коли провадження вже відкрите, тобто коли КСУ вже визнав, що питання, порушені у конституційній скарзі, мають конституційне значення, законодавець дозволяє КСУ відмовити у закритті провадження за умови, що (1) питання мають особливе суспільне значення і (2) таке значення має логічно-смысловий зв'язок з захистом прав людини.

Отже, не всі мотиви суспільного інтересу можуть бути підставою для застосування частини третьої статті 63 Закону про КСУ. З практичної точки зору тягар обґрунтування відмови у закритті провадження покладається саме на КСУ.

При аналізі цього питання слід мати на увазі, що конституційна скарга, хоча і є інструментом захисту конституційних прав конкретної особи чи групи осіб, її потенціал дозволяє виявити системні проблеми конституційного правопорядку в частині, що стосується конституційних прав і свобод¹¹². Тому при аналізі наявності особливого суспільного значення питань, порушених в конституційному провадженні за конституційною скаргою, КСУ слід зважати на якісний компонент за стандартом визначення наявності чи відсутності суспільного інтересу, тобто на наявність *prima facie* дисфункції в національному законодавстві, що впливає чи може вплинути на конституційні права і свободи. Разом з тим, визнання наявності особливого суспільного значення не повинно ґрунтуватися на неконституційності оспорюваного положення закону, адже відкликання конституційної скарги дозволено Законом про КСУ лише протягом відкритої частини до переходу Суду в закриту частину пленарного засідання для ухвалення рішення. Іншими словами, відкликання дозволяється на стадії відкритої частини, коли учасники провадження і особи, залучені до участі у конституційному провадженні, представляють чи можуть представити свої аргументи, позиції чи пояснення, а КСУ вживає процесуальні дії для забезпечення об'єктивного і повного розгляду справи. Це означає, що відмова у закритті провадження на підставі наявності особливого суспільного значення має ґрунтуватися на процесуальній презумпції, яка може бути в подальшому спростована.

¹¹⁰ Кваліфікуючий термін *prima facie* в даному випадку не є риторичним, але суто юридичним виразом. Він вказує на таку якість поданої аргументації, що є достатньою для встановлення певного факту чи презумпції, якщо не буде доведено протилежне або надане належне спростування. Див. Herlitz G. The Meaning of the Term "Prima Facie". Louisiana Law Review. 1994. Vol. 55, No. 2. P. 391-408. Для цілей конституційного провадження кваліфікація *prima facie* означає, що аргументи, викладені в конституційній скарзі, можуть попередньо вважатися достатніми і адекватними для розгляду.

¹¹¹ Ухвала Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду про відкриття касаційного провадження від 04 вересня 2019 року у справі №420/6705/18. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/84039807>.

¹¹² Див. Лемак В.В., Петришин О.В. Конституційна скарга в Україні: проблеми механізму впровадження. Вісник Національної академії правових наук України 2017. № 2 (89). С. 80.

Висновки. Концепція інтересу відноситься до тих абстрактних та оціночних понять, що не мають і не можуть мати чіткого визначення в конституційному тексті, а в конституційній юриспруденції вимагають казуального підходу.

Питання інтересу не можна розглядати у відриві від розвитку західної (і зараз вже світової) наукової парадигми, в основі якої лежить прагнення раціоналізації навколишнього світу, раціонального пояснення і конструювання когнітивної мапи світу як соціального, так і фізичного. Дослідити історію концепції «інтересу» в праві – означає реконструювати, по суті, ті фази найглибшої з революцій, яку зазнала юридична думка з другої половини XVIII ст. до наших днів. Адже, обравши об'єктом аналізу широковживаний міждисциплінарний термін, необхідно зважати на ті різноманітні і різнопланові дискурси, в яких він виник, використовувався і використовується, на його культурно-історичний контекст, бо лише в рамках цієї цілісності можна правильно зрозуміти його численні сенси і значення в конституційному праві.

Виникнення поняття «інтересу» в політичній науці і юриспруденції, власне, пов'язане з (1) раціоналізацією державного управління, перетворення його на «зрозумілий», знеособлений і ефективний бюрократичний процес та (2) утвердженням «мононормативності» соціального регулювання і становленням «законодавчої держави». Ці процеси вимагали віднайдення і запровадження концепцій, що були б достатньо гнучкими і всеохоплюючими для когнітивної раціоналізації світу, соціальних практик і суспільних відносин.

Міграція концепції інтересу до конституційно-правових дискурсів і практик відбувається у період 40-50-х років XX ст. Це пов'язано з двома траєкторіями історичного розвитку суспільної думки в повоєнних демократіях. Перша з них полягала у відмові від довоєнного ліберального індивідуалізму на користь нової концепції персоналізму, в центрі якої постають юридичне визнання гідності і прав людини. Друга траєкторія була обумовлена становленням ідеї «озброєної демократії» по обидва боки Атлантики. Цей розвиток, започаткований соціальною травмою II світової війни, був підживлений реаліями і суспільними травмами та фобіями 50-х років. Ці траєкторії заклали основу нового постмодерного конституціоналізму в Європі, в основі якого було покладено три засадничі ідеї: (1) перетворення основних прав, декларованих конституцією, на юридичні права, що підлягають реальному судовому захисту спеціальним органом конституційної юрисдикції; (2) обмеження вторинної установчої влади; (3) доктрина «озброєної демократії». Балансування інтересів, цінностей і принципів як юридичний метод конституційного тлумачення постає як *differentia specifica* постмодерної конституційної юриспруденції.

Незважаючи на розмаїття вживань цього терміну, все ж існує певна узгодженість і подібність у багатьох визначеннях, що даються поняттю «інтерес». Виходячи з практики використання поняття «інтересу» в широкому науковому і юридичному дискурсі, можна сформулювати три важливі постулати, на яких базується розуміння цього поняття:

Перший постулат полягає в тому, що інтерес є соціальним конструктом. З цього постулату випливають такі умовиводи: (1) зміст суспільного інтересу може змінюватися з часом; (2) інтереси не існують поза когнітивною мапою світу людини; (3) інтереси знаходяться у ієрархічному співвідношенні, а внаслідок такої властивості, як темпоральна змінюваність, ієрархічні відносини не є стабільними; (4) право може впливати і впливає на ієрархію інтересів в суспільстві.

Другий постулат – інтерес залежить від формулювання і аргументації в соціальній комунікації. Кваліфікація певного наявного чи уявного блага, мети, мотиву, прагнення чи вимоги в якості інтересу залежить від здатності активувати ті когнітивні репрезентації і конструкти, що відповідають за сприйняття чогось в якості інтересу («фрейми інтересу»).

Третій постулат полягає в тому, що інтереси є сферою адаптації, легітимації і інкорпорації до права нормативних уявлень про справедливість, суспільство, навколишній світ, що генеруються і валідуються іншими нормативними порядками (етика, мораль, традиція, політика, релігія, наукова парадигма тощо).

Концепція інтересу має особливе значення в моделі конституційної скарги, запровадженій в Україні. Найважливішими особливостями такої моделі є: (1) предмет конституційного контролю за конституційними скаргами (поняття «закон» для цілей застосування інституту конституційної скарги включає практику тлумачення і застосування такого закону судами; «закон» тому має розумітися саме у тому значенні і сенсі, яке йому надають загальні суди); (2) підстави і оцінка неконституційності (підставою для звернення з конституційною скаргою може бути виключно невідповідність закону гарантіям конституційних прав і свобод, а оцінка конституційності не може включати оцінку дотримання встановленої Конституцією процедури розгляду, ухвалення або набрання чинності законами); (3) критерії інтересу в аспекті права на звернення до КСУ (*locus standi*) (ані Конституція, ані Закон про КСУ не вимагають доведення чи обґрунтування порушення саме суб'єктивного права чи свободи; критерії інтересу стосуються суто процесуального питання відкриття конституційного провадження і дозволяють визначити, чи є обґрунтованим звернення до механізму конституційної скарги як засобу юридичного захисту за конкретних обставин справи; інтерес суб'єкта права на конституційну скаргу визначається через наслідки, які оскаржуваний закон має чи може потенційно мати для його прав та інтересів; в цьому полягає зв'язок між суб'єктивним інтересом суб'єкта прав на конституційну скаргу і суспільним інтересом, що імпліцитно закладений в механізм конституційної скарги); (4) винятки з вимог прийнятності (конституційна скарга може бути прийнята поза межами вимог щодо строку звернення, якщо Конституційний Суд визнає її розгляд необхідним із мотивів суспільного інтересу); (5) дискреційне повноваження КСУ відмовити у припиненні розгляду конституційної скарги навіть у разі подання суб'єктом права на конституційну скаргу заяви про її відкликання, за умови, що порушені у конституційній скарзі питання мають особливе суспільне значення для захисту прав людини.

Ці особливості відрізняють модель конституційної скарги, запровадженій відповідно до частини четвертої статті 55 і статті 151-1 Конституції України, від інших форм звернень до КСУ. Вони також відрізняють українську модель від класичної нормативної моделі конституційної скарги, що дає підстави говорити про гібридний характер української моделі конституційної скарги.

Аналіз наявності чи відсутності суспільного інтересу як соціального конструкту для цілей конкретного конституційного провадження має включати дослідження центральної організуючої ідеї, закладеної в подане обґрунтування суб'єкта конституційної скарги за трьома компонентами: (1) сутнісний (тобто аналіз інтересу), (2) кількісний (тобто аналіз за категорією «суспільний») та (3) якісний (тобто аналіз крізь активації тих когнітивних репрезентацій і конструктів, що відповідають поняттю моральних принципів справедливості).

Широка концепція інтересу є особливо важливою для розуміння конституціоналізму, адже вона висвітлює елементи, що зазвичай упускаються теоретиками права, що аналізують право в абстрактному сенсі (тобто як приписи, норми, правила та принципи), або прихильниками соціологічного підходу, що аналізують його з точки зору ролей, інтересів, влади, систем тощо. Чого їм бракує, так це соціальної динаміки: концепція інтересу привертає увагу когнітивного конструювання соціальної реальності.

Розуміння інтересу як соціального конструкту відкриває нову наукову перспективу досліджень конституціоналізму, адже поняття і категорії формують способи, за допомогою яких розуміються і інтерпретуються будь-які події і явища в суспільстві. Інтерес стає соціально визнаним інтересом, тобто отримує соціальне визнання і буття, якщо він інтерпретується таким, і набуває юридичного значення, якщо долучається і включається у культурну схему юридичного фреймінгу.

Додаток 1. Типи інтересів в праві

Критерій спрямованості «фреймів» інтересу за суб'єктом	інтерес як <i>bonum privatum</i> (лат. – приватне благо)	інтерес як <i>bonum commune</i> (лат. – спільне благо, благо групи, колективу)	інтерес як <i>bonum publicum</i> (лат. – громадське, публічне благо)
Ці типи інтересів, що розрізняються за суб'єктами, інтегрують суб'єктивні претензії, мотиви чи прагнення у правову матерію, трансформують і адаптують їх до «граматики» права («законний інтерес», «інтерес, що захищається законом», тощо)	Предметом є індивідуальні претензії, мотиви чи прагнення	Предметом є суб'єктивні претензії, мотиви чи прагнення, що поділяються певною кількістю людей в силу їх приналежності до соціальної групи чи структури	Предметом є суб'єктивні претензії, мотиви чи прагнення <i>vis-à-vis</i> організованого суспільства
Критерій адресування «фреймів» інтересу	інтерес як <i>ratio legis</i> (лат. – рація закону)	інтерес як <i>ratio gestae</i> (лат. – рація дії)	інтерес як <i>ratio decidendi</i> (лат. – рація рішення)
Ці типи інтересів, що розрізняються за адресатом свого спрямування, означають претензії, прагнення і очікування щодо мотивів і мотивації, необхідні для визначення сенсу діяльності і легітимації влади в організованому суспільстві	Цілеспрямованість законодавчої діяльності	Цілеспрямованість реалізації владних повноважень і правозастосування	Обґрунтованість і легітимність вирішення конфліктів і спорів у суспільстві
за критерієм аргументації	інтерес як <i>res publica</i> (лат. – публічна річ, справа, що стосується всіх)	інтерес як <i>res communis</i> (лат. – спільна річ, справа громади)	інтерес як <i>res arcana</i> (лат. – сакральна, містична річ)
Ці типи інтересів розрізняються за прийомами аргументації і звернення до категорій системи моральних настанов суспільства, інших нормативних порядків	Претензії, мотиви чи прагнення, що відображають ідеологічні уявлення про політично організоване суспільство, громадянство як політичну категорію, процес формування спільної волі	Претензії, мотиви чи прагнення, пов'язані з функціонуванням суспільства як організованої громади, з уявленнями про справедливість, свободу, рівність.	Претензії, мотиви чи прагнення, що апелюють до релігійних, ідеологічних і моральних переконань, етичних уявлень чи містичних забобон чи архетипів

Додаток 2. Типи інтересів в Конституції України

Інтерес bonum		Інтерес ratio		Інтерес res
Bonum privatum	Bonum commune	Ratio legis	Ratio gestae	Res publica
«моральні і матеріальні інтереси, що виникають у зв'язку з різними видами інтелектуальної діяльності» (частина перша статті 54)	«політичні, економічні, соціальні, культурні та інші інтереси» (частина перша статті 36)	«інтереси національної безпеки, «інтереси територіальної цілісності», «інтереси громадського порядку» (частина третя статті 34)	«національні інтереси» (стаття 18)	«інтереси суспільства» (частина сьома статті 41)
«інтереси особи у сфері публічно-правових відносин» (частина п'ята статті 125)	«трудові і соціально-економічні інтереси», «спільні інтереси за родом професійної діяльності» (частина третя статті 36)	«інтереси охорони громадського порядку, здоров'я і моральності населення», «інтереси захисту прав і свобод інших людей» (частина друга статті 35)	«інтереси національної безпеки», «інтереси економічного добробуту», «інтереси прав людини» (частина друга статті 32)	«суспільний інтерес» (частина третя статті 89)
	«економічні і соціальні інтереси» (частина перша статті 44)	«інтереси національної безпеки та громадського порядку», «інтереси охорони здоров'я населення», «інтереси захисту прав і свобод інших людей» (частина перша статті 36)	«інтереси національної безпеки та громадського порядку» (частина друга статті 39)	«інтереси держави» (пункт третій частини першої статті 131-1)
	«професійні інтереси суддів» (частина перша статті 130-1)			«спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ та міст» (частина четверта статті 140)

Список використаних джерел

Бібліографія:

1. Афанасьев В. Научное управление обществом (Опыт системного исследования). Москва: Политиздат, 1973. 384 с.
2. Вінник О. М. Теоретичні аспекти правового забезпечення реалізації публічних і приватних інтересів в господарських товариствах. Автореф. дис. ... д.ю.н. Київ, 2004. 32 с.
3. Водянніков О. Демократія і конституція: приховані парадокси. Актуальні проблеми держави і права. 2020. № 87. С. 23-42.
4. Водянніков О. Конституція і революція: анатомія установчої влади. Конституційний полілог. 20 років Конституції України: суспільство і влада в конституційному процесі. Збірка тез міжнародної науково-практичної конференції. Київ.: ВАІТЕ, 2016. С. 15-69.
5. Водянніков О. Проголина в праві як предмет конституційної скарги. Право України. 2018. № 12. С. 128-147.
6. Гельвеций Об уме. Гельвеций. Сочинения. В 2-х томах. Т. 1. Сост., общая ред. п вступ. статья Х. Н. Момджяна. Москва: «Мысль», 1973. С. 143-603.
7. Грибанов В. Интерес в гражданском праве. Советское государство и право. 1967. № 1. С. 49-56.
8. Долгов Ю. Охраняемые законом интересы супругов, родителей и несовершеннолетних детей в семейном праве Российской Федерации: Дис. ... канд. юрид. наук. Москва. 2004. 178 с.
9. Дудич З. Материальные интересы и экономические законы в развитом социалистическом обществе. Минск: Наука и техника, 1978. 173 с.
10. Здравомыслов А. Потребности. Интересы. Ценности. Москва: Политиздат, 1986. 223 с.
11. Зеленцов А., Немытина М. Публичные интересы и производные от них юридические конструкции. Вестник РУДН. Серия: Юридические науки 2018 Т. 22. № 4. С. 425-462.
12. Кожевников С. Социально-правовая активность личности. Советское государство и право. 1980. № 9. С. 20-27.
13. Крупчан О. Методологічні підходи до проблеми взаємозв'язку приватного та публічного права. Методологія приватного права: Збірник наукових праць; редкол.: О. Д. Крупчан та ін. К.: Юрінком Інтер. 2003. С. 10-19.
14. Лазарев Б. Социальные интересы и компетенция органов управления. Советское государство и право. 1971. № 10. С. 86-94.
15. Лемак В.В., Петришин О.В. Конституційна скарга в Україні: проблеми механізму впровадження. Вісник Національної академії правових наук України 2017. № 2 (89). С. 79-88.
16. Мадіссон В. Питання філософії приватного права. К.: НДІ приватного права і підприємництва, 2003. 134 с.
17. Михайлов С. Категория интереса в российском гражданском праве. Москва: Статут, 2002. 205 с.
18. Мусаев Н. Понятие интереса, его виды и соотношение публичного и частного интересов. Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского. Серия: Право. 2000. Выпуск 1 (2). С. 137-142.
19. Наливайко Л., Чепік-Трегубенко О. Інститут конституційної скарги: зарубіжна практика, вітчизняний досвід та перспективи. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2020. № 2. С. 7-15.
20. Немов Р. Психология: Учеб. Пособие. Москва: Просвещение, 1980. 576 с.
21. Сивий Р. Соціально-філософські проблеми розмежування приватних і публічних інтересів як підстави дихотомізації структури позитивного права. Проблеми філософії права. 2005. Том III. № 1-2. С. 73-84.
22. Ставнійчук М. Інститут конституційної скарги в механізмі гарантування та розвитку конституційного ладу України: теоретичні та практичні проблеми реалізації. Український часопис конституційного права. 2019. № 2. С. 36-48.
23. Халфина Р. Общее учение о правоотношении. Москва: «Юридическая литература», 1971. 352 с.
24. Чечот Д. Субъективное право и формы его защиты. Ленинград: Изд-во Ленингр. ун-та, 1968. 72 с.
25. Чураков А. Публичный интерес: методологические основы формирования правовой категории. Вестник Волжского университета имени В.Н. Татищева. 2020. № 2, Том 1. С. 80-89.
26. Шайкенов Н. Правовое обеспечение интересов личности. Свердловск: Изд-во Урал. ун-та, 1990. 200 с.
27. Щербанюк О. Проблеми реалізації конституційної скарги в Україні та шляхи їх вирішення. Часопис Київського університету права. 2020. № 1. С. 93-99.
28. Aleinikoff T. Constitutional Law in the Age of Balancing. The Yale Law Journal, 1987, Vol. 96, No. 5. P. 943-1005.
29. Antieau C. The Jurisprudence of Interests as a Method of Constitutional Adjudication. Case Western Reserve Law Review. 1977. Vol. 27, No. 4. P. 823-894.
30. Barendt E. Balancing Freedom of Expression and Privacy: The Jurisprudence of the Strasbourg Court. Journal of Media Law. 2009. Vol. 1. No.1. P. 49-72.
31. Bělohlávek A. Public Policy and Public Interest in International Law and EU Law. Czech Yearbook of International Law. 2012. P. 117-148.
32. Berlin I. The Divorce between the Sciences and the Humanities. Isaiah Berlin, Against the Current: Essays in the History of Ideas. New York: The Viking Press, 1980, P. 80-110.
33. Bourdieu P. and Wacquant L. An Invitation to Reflexive Sociology. Chicago, IL: University of Chicago Press, 1992. 348 p.

34. Bozeman B. Public Values and Public Interest: Counterbalancing Economic Individualism. Washington, DC: Georgetown University Press, 2007. 224 p.
35. Canale D. and Tuzet G. Judicial Discretion and the Rule of Law. Legal Argumentation and the Rule of Law. E.T. Feteris, H. Kloosterhuis, H.J. Plug and C.E. Smith eds. The Hague: Eleven International Publ., 2016. P. 17-26.
36. Carbonnier J. La passion des lois au siècle des lumières. Bulletin de la Classe des lettres et des sciences morales et politiques. 1976. Tome 62. P. 540-554.
37. Cardozo B. The Nature of the Judicial Process. New Haven: Harvard University Press, 1946. 180 p.
38. Carter M. and Bouris A. Freedom of Information: Balancing the Public Interest (2nd edition). London: The Constitution Unit-University College, 2006. 331 p.
39. Cochran C. Political Science and the Public Interest. The Journal of Politics. 1974. Vol. 36. No.2. P. 327-355.
40. Cohen-Eliya M. and Porat I. American Balancing and German Proportionality: The Historical Origins. International Journal of Constitutional Law. 2010. Vol 8. No.2. P. 263-286.
41. Dixon R. Constitutional Drafting and Distrust. International Journal of Constitutional Law. 2015. Vol. 13. No.4. P. 819-846.
42. Downs A. The Public Interest: Its Meaning in a Democracy. Social Research. 1962. Vol. 29, No. 1. P. 1-36.
43. Duclos-Grécourt M.-L. L'idée de loi au XVIIIe siècle dans la pensée des juristes français (1715-1789). Poitiers : Presses universitaires juridiques Université de Poitiers, 2014. 779 p.
44. Dulany D. The Right of the Inhabitants of Maryland to the Benefit of the English Laws (1728). Sioussat St. The English Statutes in Maryland. Baltimore: Johns Hopkins Press, 1903. P. 79-104.
45. Duve T. European Legal History – Concepts, Methods, Challenges. Thomas Duve ed., Entanglements in Legal History: Conceptual Approaches. Frankfurt-am-Main: Max Planck Institute for European Legal History, 2014. P. 29-66.
46. Foucault M. Discipline and Punish. The Birth of the Prison. New York: Random House, 1991. 353 p.
47. Gamson W. and Modigliani A. Media Discourse and Public Opinion on Nuclear Power: A Constructionist Approach. American Journal of Sociology. 1989. Vol. 95. No. 1. P. 1-37.
48. Glasersfeld E. von Semantic Analysis of Verbs in Terms of Conceptual Situations. Linguistics. 1972. Vol. 94. P. 90-106.
49. Glasersfeld E. von Subitizing: The Role of Figural Patterns in the Development of Numerical Concepts, Archives de Psychologie. 1982. T. 50. P. 191-218.
50. Gunn J. A. W. Beyond Liberty and Property. The Process of Self-Recognition in Eighteenth-Century Political Thought. Kingston and Montreal: McGill-Queen's University Press, 1983. 331 p.
51. Hardin R. Liberalism, Constitutionalism, and Democracy. Oxford: Oxford University Press, 1999. 398 p.
52. Herlitz G. The Meaning of the Term "Prima Facie". Louisiana Law Review. 1994. Vol. 55, No. 2. P. 391-408.
53. Hirschman A. The Concept of Interest: From Euphemism to Tautology. Hirschman A. Rival Views of Market Society and Other Recent Essays. New York: Viking, 1986. P. 35-55.
54. Hirschman A. The Passions and the Interests: Political Arguments for Capitalism before its Triumph. Princeton: Princeton University Press, 1977. 153 p.
55. Holmes O. The Common Law. Boston: Little, Brown and Co., 1923. 422 p.
56. Holmes O. The Path of the Law. Harvard Law Review. 1897. Vol. 10, No. 8. P. 457-478.
57. Holmes S. The Secret History of Self-Interest. Beyond Self-Interest. ed. by Jane Mansbridge. Chicago, IL: University of Chicago Press, 1990. P. 267-286.
58. Horwitz M. The Transformation of American Law, 1870-1960: The Crisis of Legal Orthodoxy. New York and Oxford: Oxford University Press, 1992. 361 p.
59. Hume D. Whether the British Government Inclines more to Absolute Monarchy or to a Republic. David Hume, Essays and Treatises (in Two Volumes). Vol. 1. Edinburgh: Bell & Bradfute, and W. Blackwood, 1825. P. 42-48.
60. Ihering R. von Author's Preface. von Ihering R. Law as a Means to an End. Boston: The Boston Book Company, 1913. P. liii-lix.
61. Ihering R. von Law as a Means to an End. Boston: The Boston Book Company, 1913. 481 p.
62. Johnston J. Public Relations and the Public Interest. New York: Routledge, 2016. 226 p.
63. Johnston J. The Public Interest: A New Way of Thinking for Public Relations? Public Relations Inquiry. 2017. Vol. 6, No. 1. P. 5 - 22.
64. Klatt M. The Rule of Dual-Natured Law. Legal Argumentation and the Rule of Law. E.T. Feteris, H. Kloosterhuis, H.J. Plug and C.E. Smith eds. The Hague: Eleven International Publ., 2016. P. 27-46.
65. Kommers D. The Constitutional Jurisprudence of the Federal Republic of Germany. (3rd edn, rev. and exp.). Durham and London: Duke University Press, 2012. 874 p.
66. Kratochwil F. On the Notion of "Interest" in International Relations. International Organization. 1982. Vol. 36. No. 1. P. 1-30.
67. Levine M. and Forrence J. Regulatory Capture, Public Interest, and the Public Agenda: Toward a Synthesis. Journal of Law, Economics & Organization. 1990. Vol. 6. P. 167-198.
68. Loughlin M. Foundations of Public Law. Oxford: Oxford University Press, 2010. 515 p.
69. McCormick N. Rhetoric and the Rule of Law. A Theory of Legal Reasoning. Oxford: Oxford University Press, 2005. 287 p.
70. Madison J. The Federalist No. 10. Alexander Hamilton, John Jay, and James Madison. The Federalist. Indianapolis: Liberty Fund, 2001. P. 42-48.

71. Marmor A. Law in the Age of Pluralism. New York: Oxford University Press, 2007. 296 p.
72. McHarg A. Reconciling Human Rights and the Public Interest: Conceptual Problems and Doctrinal Uncertainty in the Jurisprudence of the European Court of Human Rights. *The Modern Law Review*. 1999. Vol. 62, No. 5. P. 671-696.
73. Merton R. Socially Expected Duration: A Case Study of Concept Formation in Sociology. *Conflict and Consensus*. Walter W. Powell and Richard Robbins, eds. New York: The Free Press, 1984. P. 262-283.
74. Pound R. A Survey of Social Interests. *Harvard Law Review*. 1943, Vol. 57, No. 1. P. 1-39.
75. Rose N., Abi-Rached J. Governing through the Brain: Neuropolitics, Neuroscience and Subjectivity. *The Cambridge Journal of Anthropology*. 2014. Vol. 32. No.1. P. 3-23.
76. Ryssdal R. Opinion: The Coming Age of the European Convention on Human Rights. *European Human Rights Law Review*. 1996. Vol. 1. P. 18-29.
77. Saint-Just L.-A. de. Sur la constitution. Discours prononcé par Saint-Just a la tribune de la Convention. Les plus beaux discours de Saint-Just. Paris: Éditions du Centaure, 1909. P. 88-107.
78. Schmidt S. Ernst von Glasersfeld's Philosophy of Language: Roots, Concepts, Perspectives. *Radical Constructivism in Action. Building on the Pioneering Work of Ernst von Glasersfeld*. Leslie P. Steffe and Patrick W. Thompson eds. London: Routledge Falmer, 2000. P. 23-34.
79. Schreiber D. Neuropolitics: Twenty Years Later. *Politics and the Life Sciences*. 2017. Vol. 36. No. 2. P. 114-131.
80. Schubert G. The Public Interest A Critique of the Theory of a Political Concept. Glencoe, IL: Free Press, 1961. 244 p.
81. Scott J. Seeing Like a State: How Certain Schemes to Improve the Human Condition Have Failed. New Haven: Yale University Press, 1998. 464 p.
82. Shklar J. Political Theory and the Rule of Law. *The Rule of Law: Ideal or Ideology?* Allan C. Hutchinson and Patrick Monahan eds. Toronto: Carswell, 1987. P.1-16.
83. Siegel S. The Origin of the Compelling State Interest Test and Strict Scrutiny. *The American Journal of Legal History*. 2006. Vol. 48. No. 4. P. 355-407.
84. Silvia P. Exploring the Psychology of Interest. Oxford, New York: Oxford University Press, 2006. 262 p.
85. Slaby J. Neuroscience and Politics: Do Not Hold Your Breath. *E-International Relations*, May 8, 2015. URL: <https://www.e-ir.info/2015/05/08/neuroscience-and-politics-do-not-hold-your-breath/>;
86. Sorauf F. The Public Interest Reconsidered. *The Journal of Politics*. 1957. Vol. 19. No.4.P. 616-639.
87. Swedberg R. Interest. Maidenhead: Open University Press, 2005. 128 p.
88. Vodiannikov O. The Universal Declaration of Human Rights (UDHR) and Post-War Constitutional Democracy: Common Origins. *The Global Politics of Human Rights: Bringing the Universal Declaration of Human Rights (UDHR) into the 21st Century*. Miguelángel Verde Garrido Philani Mthembu Adams S. Wilkins eds. Berlin: Berlin Forum on Global Politics, 2020. P. 23-28. Available at <https://bfogp.org/publications-and-projects/the-global-politics-of-human-rights/>
89. Weinrib L. The Postwar Paradigm and American Exceptionalism. *The Migration of Constitutional Ideals*. Sujit Choudhry ed. Cambridge: Cambridge University Press, 2006. P. 84-112.
90. Wheeler C. The Public Interest: We Know It's Important, but Do We Know What It Means. *AIAL Forum*. 2006. Vol. 48. P.12-26.
91. Yoffee N. Myths of the Archaic State. *Evolution of the Earliest Cities, States, and Civilizations*. Cambridge: Cambridge University Press, 2004. 277 p.

Перелік юридичних документів:

92. Проект Закону про Конституційний Суд України, реєстр. № 5336-1 від 17.11.2016. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=60542
93. Проект Закону про Конституційний Суд України, реєстр. № 6427-д від 07.06.2017. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=6427-%D0%B4&skl=9
94. Проекту Закону про Конституційний Суд України, реєстр. № 5336-1 до другого читання 04.04.2017. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=60542.
95. Рішення Великої палати Конституційного Суду України від 22 травня 2018 року № 5-п/2018.
96. Рішення Верховного Суду США у справі United States v. Hudson, 11 U.S. 32 (1812). URL: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/11/32/>
97. Рішення Європейського суду з прав людини у справі Akdivar and Others v. Turkey (1996). URL: <http://hudoc.echr.coe.int>
98. Рішення Європейського суду з прав людини у справі Gherghina v. Romania [GC] (2015). URL: <http://hudoc.echr.coe.int>
99. Рішення Європейського суду з прав людини у справі Ringeisen v. Austria (1971). URL: <http://hudoc.echr.coe.int>
100. Рішення Європейського суду з прав людини у справі Vučković and Others v. Serbia (preliminary objection) [GC] (2014). URL: <http://hudoc.echr.coe.int>
101. Рішення Конституційного Суду Південноафриканської республіки у справі Giant Concerts CC v Rinaldo Investments (Pty) Ltd and Others (CCT 25/12) [2012] ZACC 28; 2013 (3) BCLR 251 (CC) (29 November 2012). URL: <http://www.saflii.org/za/cases/ZACC/2012/28.html>
102. Рішення Конституційного Суду України від 1 грудня 2004 року № 18-рп/2004.
103. Рішення Конституційного Суду України від 2 листопада 2004 року № 15-рп/2004.

104. Рішення Конституційного Суду України від 29 грудня 1999 року №11-рп/99.
105. Рішення Федерального Конституційного Суду ФРН. 39 BVerfGE 1 (1975). URL: <http://hrcr.law.columbia.edu/safrica/life/39bverfge1.html>
106. Ухвала Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 16 червня 2020 року у справі №200/13891/19-а. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89868951>;
107. Ухвала Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 22 липня 2019 року у справі №620/261/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/83196781>.
108. Ухвала Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду про відкриття касаційного провадження від 04 вересня 2019 року у справі №420/6705/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/84039807>.
109. Ухвала Другої колегії Першого сенату Конституційного Суду України від 28 травня 2020 року № 111-2(I)/2020.
110. Ухвала Другої колегії суддів Другого сенату Конституційного Суду України від 28 лютого 2019 року № 51-2(II)/2019
111. Ухвала Другої колегії суддів Другого сенату Конституційного Суду України від 17 січня 2019 року № 9-2(II)/2019.
112. Ухвала Другої колегії суддів Другого сенату Конституційного Суду України від 31 травня 2018 року № 186-2(II)/2018.
113. Ухвала Другої колегії суддів Другого сенату Конституційного Суду України від 30 липня 2019 року № 215-2(II)/2019
114. Ухвала Другої колегії суддів Першого сенату Конституційного Суду України від 1 березня 2019 року № 53-2(I)/2019.
115. Ухвала Другої колегії суддів Першого сенату Конституційного Суду України від 10 вересня 2019 року № 246-2(I)/2019.
116. Ухвала Другої колегії суддів Першого сенату Конституційного Суду України від 20 вересня 2018 року № 295-2(I)/2018
117. Ухвала Другої колегії суддів Першого сенату Конституційного Суду України від 3 вересня 2019 року № 236-2(I)/2019
118. Ухвала Першої колегії суддів Другого сенату Конституційного Суду України від 24 квітня 2019 року № 124-1(II)/2019.
119. Ухвала Першої колегії суддів Другого сенату Конституційного Суду України від 4 листопада 2020 року № 244-1(II)/2020.
120. Ухвала Третьої колегії Другого сенату Конституційного Суду України від 19 травня 2020 року № 99-3(II)/2020.
121. Ухвала Третьої колегії суддів Другого сенату Конституційного Суду України від 23 вересня 2020 року № 206-3(II)/2020.
122. Ухвала Третьої колегії суддів Другого сенату Конституційного Суду України від 23 вересня 2020 року № 206-3(II)/2020.
123. Constitution de 1791. URL: <https://www.conseil-constitutionnel.fr/les-constitutions-dans-l-histoire/constitution-de-1791>
124. European Commission for Democracy through Law (Venice Commission). Study on Individual Access to Constitutional Justice (CDL-AD(2010)039rev., 2011)
125. The Australian Law Reform Commission. Serious Invasions of Privacy in the Digital Era. Discussion paper 80 (DP 80). March 2014.
126. UK Parliament Joint Committee on Privacy and Injunctions. First Report on Privacy and Injunctions. 12 March 2012. <https://publications.parliament.uk/pa/jt201012/jtselect/jtprivinj/273/27306.htm>

References

Bibliography:

1. Afanasev V. Nauchnoe upravlenie obshchestvom (Opyt sistemnogo issledovaniia). Moskva: Politizdat, 1973. 384 s.
2. Vinnyk O. M. Teoretychni aspekty pravovoho zabezpechennia realizatsii publichnykh i pryvatnykh interesiv v hospodarskykh tovarystvakh. Avtoref. dys. ... d.yu.n. Kyiv, 2004. 32 s.
3. Vodiannikov O. Demokratsiia i konstytutsiia: prykhovani paradoksy. Aktualni problemy derzhavy i prava. 2020. № 87. S. 23-42.
4. Vodiannikov O. Konstytutsiia i revoliutsiia: anatomiia ustanovchoi vlady. Konstytutsiinyi poliloh. 20 rokiv Konstytutsii Ukrainy: suspilstvo i vlada v konstytutsiinomu protsesi. Zbirka tez mizhnarodnoi naukovopraktychnoi konferentsii. Kyiv.: VAITE, 2016. S. 15-69.
5. Vodiannikov O. Prohalyna v pravi yak predmet konstytutsiinoi skarhy. Pravo Ukrainy. 2018. № 12. S. 128-147.
6. Gelvetsii Ob ume. Gelvetsii. Sochineniia. V 2-kh tomakh. T. 1. Sost., obshchaia red. π vstup. statia X. N. Momdzhiana. Moskva: «Mysl», 1973. S. 143-603.
7. Hrybanov V. Ynteres v hrazhdanskom prave. Sovetskoe hosudarstvo y pravo. 1967. № 1. S. 49-56.

8. Dolgov I.U. Okhraniaemye zakonom interesy suprugov, roditelei i nesovershennoletnikh detei v semeinom pra-ve Rossiiskoi Federatsii: Dis. ... kand. iurid. nauk. Moskva. 2004. 178 c.
9. Dudich Z. Materialnye interesy i ekonomicheskie zakony v razvitom sotsialisticheskom obshchestve. Minsk: Nauka i tekhnika, 1978. 173 s.
10. Zdravomyslov A. Potrebnosti. Interesy. Tsennosti. Moskva: Politizdat, 1986. 223 s.
11. Zelentsov A., Nemytina M. Publichnye interesy i proizvodnye ot nikh iuridicheskie konstruksii. Vestnik RUDN. Seriya: Iuridicheskie nauki 2018 T. 22. № 4. S. 425-462.
12. Kozhevnykov S. Sotsialno-pravovaia aktyvnost lychnosty. Sovetskoe gosudarstvo y pravo. 1980. № 9. S. 20-27.
13. Krupchan O. Metodolohichni pidkhody do problemy vzaïmozv'язku pryvatnoho ta publichnoho prava. Metodolohiia pryvatnoho prava: Zbirnyk naukovykh prats; redkol.: O. D. Krupchan ta in. K.: Yurinkom Inter. 2003. S. 10-19.
14. Lazarev B. Sotsialnye interesy i kompetentsiia organov upravleniia. Sovetskoe gosudarstvo i pravo. 1971. № 10. S. 86-94.
15. Lemak V.V., Petryshyn O.V. Konstytutsiina skarha v Ukraini: problemy mekhanizmu vprovadzheniia. Visnyk Natsionalnoi akademii pravovykh nauk Ukrainyiu 2017. № 2 (89). S. 79-88.
16. Madisson V. Pytannia filosofii pryvatnoho prava. K.: NDI pryvatnoho prava i pidpriemnytstva, 2003. 134 c.
17. Mykhailov S. Katehoriia ynteressa v rossyiskom hrazhdanskom prave. Moskva: Statut, 2002. 205 s.
18. Musaev N. Poniatie interesa, ego vidy i sootnoshenie publichnogo i chastnogo interesov. Vestnik Nizhegorodskogo universiteta im. N.I. Lobachevskogo. Seriya: Pravo. 2000. Vypusk 1 (2). S. 137-142.
19. Nalyvaiko L., Chepik-Trehubenko O. Instytut konstytutsiinoi skarhy: zarubizhna praktyka, vitchyzniani dosvid ta perspektyvy. Naukovyi visnyk Dnipropetrovskoho derzhavnogo universytetu vnutrishnikh sprav. 2020. № 2. S. 7-15.
20. Nemov R. Psykholohiia: Ucheb. Posobyie. Moskva: Prosveshchenye, 1980. 576 s.
21. Syvvi R. Sotsialno-filosofski problemy rozmezhuvannia pryvatnykh i publichnykh interesiv yak pidstavy dykhotomizatsii struktury pozytyvnogo prava. Problemy filosofii prava. 2005. Tom III. № 1-2. S. 73-84.
22. Stavniichuk M. Instytut konstytutsiinoi skarhy v mekhanizmi harantuvannia ta rozvytku konstytutsiinoho ladu Ukrainy: teoretychni ta praktychni problemy realizatsii. Ukrainskyi chasopys konstytutsiinoho prava. 2019. № 2. S. 36-48.
23. Khalfyna R. Obshchee uchenye o pravootnosheniy. Moskva: «Yurydicheskaya literatura», 1971. 352 s.
24. Chehot D. Subieektivnoe pravo i formy ego zashchity. Leningrad: Izd-vo Leningr. un-ta, 1968. 72 s.
25. Churakov A. Publichnyi interes: metodologicheskie osnovy formirovaniia pravovoi kategorii. Vestnik Volzhskogo universiteta imeni V.N. Tatishcheva. 2020. № 2, Tom 1. S. 80-89.
26. Shaikenov N. Pravovoe obespechenie ynteresov lychnosty. Sverdlovsk: Yzd-vo Ural. un-ta, 1990. 200 s.
27. Shcherbaniuk O. Problemy realizatsii konstytutsiinoi skarhy v Ukraini ta shliakhy yikh vyrishennia. Chasopys Kyivskoho universytetu prava. 2020. № 1. S. 93-99.
28. Aleinikoff T. Constitutional Law in the Age of Balancing. The Yale Law Journal, 1987, Vol. 96, No. 5. R. 943-1005.
29. Antieau C. The Jurisprudence of Interests as a Method of Constitutional Adjudication. Case Western Reserve Law Review. 1977. Vol. 27, No. 4. P. 823-894.
30. Barendt E. Balancing Freedom of Expression and Privacy: The Jurisprudence of the Strasbourg Court. Journal of Media Law. 2009. Vol. 1. No.1. P. 49-72.
31. Bělohávek A. Public Policy and Public Interest in International Law and EU Law. Czech Yearbook of International Law. 2012. R. 117-148.
32. Berlin I. The Divorce between the Sciences and the Humanities. Isaiah Berlin, Against the Current: Essays in the History of Ideas. New York: The Viking Press, 1980, R. 80-110.
33. Bourdieu P. and Wacquant L. An Invitation to Reflexive Sociology. Chicago, IL: University of Chicago Press, 1992. 348 r.
34. Bozeman B. Public Values and Public Interest: Counterbalancing Economic Individualism. Washington, DC: Georgetown University Press, 2007. 224 p.
35. Canale D. and Tuzet G. Judicial Discretion and the Rule of Law. Legal Argumentation and the Rule of Law. E.T. Feteris, H. Kloosterhuis, H.J. Plug and C.E. Smith eds. The Hague: Eleven International Publ., 2016. R. 17-26.
36. Carbonnier J. La passion des lois au siècle des lumières. Bulletin de la Classe des lettres et des sciences morales et politiques. 1976. Tome 62. P. 540-554.
37. Cardozo B. The Nature of the Judicial Process. New Haven: Harvard University Press, 1946. 180 p.
38. Carter M. and Bouris A. Freedom of Information: Balancing the Public Interest (2nd edition). London: The Constitution Unit-University College, 2006. 331 r.
39. Cochran C. Political Science and the Public Interest. The Journal of Politics. 1974. Vol. 36. No.2. P. 327-355.
40. Cohen-Eliya M. and Porat I. American Balancing and German Proportionality: The Historical Origins. International Journal of Constitutional Law. 2010. Vol 8. No.2. P. 263-286.
41. Dixon R. Constitutional Drafting and Distrust. International Journal of Constitutional Law. 2015. Vol. 13. No.4. R. 819-846.
42. Downs A. The Public Interest: Its Meaning in a Democracy. Social Research. 1962. Vol. 29, No. 1. R. 1-36.
43. Duclos-Grécourt M.-L. L'idée de loi au XVIIIe siècle dans la pensée des juristes français (1715-1789). Poitiers : Presses universitaires juridiques Université de Poitiers, 2014. 779 p.
44. Dulany D. The Right of the Inhabitants of Maryland to the Benefit of the English Laws (1728). Sioussat St. The English Statutes in Maryland. Baltimore: Johns Hopkins Press, 1903. R. 79-104.

45. Duve T. *European Legal History – Concepts, Methods, Challenges*. Thomas Duve ed., *Entanglements in Legal History: Conceptual Approaches*. Frankfurt-am-Main: Max Planck Institute for European Legal History, 2014. R. 29-66.
46. Foucault M. *Discipline and Punish. The Birth of the Prison*. New York: Random House, 1991. 353 r.
47. Gamson W. and Modigliani A. *Media Discourse and Public Opinion on Nuclear Power: A Constructionist Approach*. *American Journal of Sociology*. 1989. Vol. 95. No. 1. P. 1-37.
48. Glaserfeld E. *von Semantic Analysis of Verbs in Terms of Conceptual Situations*. *Linguistics*. 1972. Vol. 94. P. 90–106.
49. Glaserfeld E. *von Subitizing: The Role of Figural Patterns in the Development of Numerical Concepts*, *Archives de Psychologie*. 1982. T. 50. P. 191–218.
50. Gunn J. A. W. *Beyond Liberty and Property. The Process of Self-Recognition in Eighteenth-Century Political Thought*. Kingston and Montreal: McGill-Queens University Press, 1983. 331 r.
51. Hardin R. *Liberalism, Constitutionalism, and Democracy*. Oxford: Oxford University Press, 1999. 398 p.
52. Herlitz G. *The Meaning of the Term "Prima Facie"*. *Louisiana Law Review*. 1994. Vol. 55, No. 2. R. 391-408.
53. Hirschman A. *The Concept of Interest: From Euphemism to Tautology*. Hirschman A. *Rival Views of Market Society and Other Recent Essays*. New York: Viking, 1986. R. 35-55.
54. Hirschman A. *The Passions and the Interests: Political Arguments for Capitalism before its Triumph*. Princeton: Princeton University Press, 1977. 153 r.
55. Holmes O. *The Common Law*. Boston: Little, Brown and Co., 1923. 422 p.
56. Holmes O. *The Path of the Law*. *Harvard Law Review*. 1897. Vol. 10, No. 8. P. 457-478.
57. Holmes S. *The Secret History of Self-Interest. Beyond Self-Interest*. ed. by Jane Mansbridge. Chicago, IL: University of Chicago Press, 1990. R. 267-286.
58. Horwitz M. *The Transformation of American Law, 1870-1960: The Crisis of Legal Orthodoxy*. New York and Oxford: Oxford University Press, 1992. 361 p.
59. Hume D. *Whether the British Government Inclines more to Absolute Monarchy or to a Republic*. *David Hume, Essays and Treatises (in Two Volumes)*. Vol. 1. Edinburgh: Bell & Bradfute, and W. Blackwood, 1825. R. 42-48.
60. Ihering R. *von Authors Preface. von Ihering R. Law as a Means to an End*. Boston: The Boston Book Company, 1913. P. liii-lix.
61. Ihering R. *von Law as a Means to an End*. Boston: The Boston Book Company, 1913. 481 p.
62. Johnston J. *Public Relations and the Public Interest*. New York: Routledge, 2016. 226 r.
63. Johnston J. *The Public Interest: A New Way of Thinking for Public Relations?* *Public Relations Inquiry*. 2017. Vol. 6, No. 1. P. 5 - 22.
64. Klatt M. *The Rule of Dual-Natured Law. Legal Argumentation and the Rule of Law*. E.T. Feteris, H. Kloosterhuis, H.J. Plug and C.E. Smith eds. *The Hague: Eleven Intenational Publ.*, 2016. P. 27-46.
65. Kommers D. *The Constitutional Jurisprudence of the Federal Republic of Germany*. (3rd edn, rev. and exp.). Durham and London: Duke University Press, 2012. 874 p.
66. Kratochwil F. *On the Notion of "Interest" in International Relations*. *International Organization*. 1982. Vol. 36. No. 1. R. 1-30.
67. Levine M. and Forrence J. *Regulatory Capture, Public Interest, and the Public Agenda: Toward a Synthesis*. *Journal of Law, Economics & Organization*. 1990. Vol. 6. P. 167-198.
68. Loughlin M. *Foundations of Public Law*. Oxford: Oxford University Press, 2010. 515 r.
69. McCormick N. *Rhetoric and the Rule of Law. A Theory of Legal Reasoning*. Oxford: Oxford University Press, 2005. 287 p.
70. Madison J. *The Federalist No. 10*. Alexander Hamilton, John Jay, and James Madison. *The Federalist*. Indianapolis: Liberty Fund, 2001. P. 42-48.
71. Marmor A. *Law in the Age of Pluralism*. New York: Oxford University Press, 2007. 296 r.
72. McHarg A. *Reconciling Human Rights and the Public Interest: Conceptual Problems and Doctrinal Uncertainty in the Jurisprudence of the European Court of Human Rights*. *The Modern Law Review*. 1999. Vol. 62, No. 5. P. 671-696.
73. Merton R. *Socially Expected Duration: A Case Study of Concept Formation in Sociology*. *Conflict and Consensus*. Walter W. Powell and Richard Robbins, eds. New York: The Free Press, 1984. R. 262–283.
74. Pound R. *A Survey of Social Interests*. *Harvard Law Review*. 1943, Vol. 57, No. 1. R. 1-39.
75. Rose N., Abi-Rached J. *Governing through the Brain: Neuropolitics, Neuroscience and Subjectivity*. *The Cambridge Journal of Anthropology*. 2014. Vol. 32. No.1. P. 3-23.
76. Ryssdal R. *Opinion: The Coming Age of the European Convention on Human Rights*. *European Human Rights Law Review*. 1996. Vol. 1. R. 18-29.
77. Saint-Just L.-A. de. *Sur la constitution. Discours prononcé par Saint-Just a la tribune de la Convention*. *Les plus beaux discours de Saint-Just*. Paris: Éditions du Centaure, 1909. R. 88-107.
78. Schmidt S. *Ernst von Glasersfelds Philosophy of Language: Roots, Concepts, Perspectives*. *Radical Constructivism in Action. Building on the Pioneering Work of Ernst von Glasersfeld*. Leslie P. Steffe and Patrick W. Thompson eds. London: Routledge Falmer, 2000. R. 23-34.
79. Schreiber D. *Neuropolitics: Twenty Years Later*. *Politics and the Life Sciences*. 2017. Vol. 36. No. 2. P. 114-131.
80. Schubert G. *The Public Interest A Critique of the Theory of a Political Concept*. Glencoe, IL: Free Press, 1961. 244 r.
81. Scott J. *Seeing Like a State: How Certain Schemes to Improve the Human Condition Have Failed*. New Haven: Yale University Press, 1998. 464 r.

82. Shklar J. Political Theory and the Rule of Law. The Rule of Law: Ideal or Ideology? Allan C. Hutchinson and Patrick Mo-nahan eds. Toronto: Carswell, 1987. R.1–16.
83. Siegel S. The Origin of the Compelling State Interest Test and Strict Scrutiny. The American Journal of Legal History. 2006. Vol. 48. No. 4. R. 355-407.
84. Silvia P. Exploring the Psychology of Interest. Oxford, New York: Oxford University Press, 2006. 262 r.
85. Slaby J. Neuroscience and Politics: Do Not Hold Your Breath. E-International Relations, May 8, 2015. URL: <https://www.e-ir.info/2015/05/08/neuroscience-and-politics-do-not-hold-your-breath/>;
86. Sorauf F. The Public Interest Reconsidered. The Journal of Politics. 1957. Vol. 19. No.4.P. 616-639.
87. Swedberg R. Interest. Maidenhead: Open University Press, 2005. 128 r.
88. Vodiannikov O. The Universal Declaration of Human Rights (UDHR) and Post-War Constitutional Democracy: Common Origins. The Global Politics of Human Rights: Bringing the Universal Declaration of Human Rights (UDHR) into the 21st Century. Miguelángel Verde Garrido Philani Mthembu Adams S. Wilkins eds. Berlin: Berlin Forum on Global Politics, 2020. P. 23-28. Available at <https://bfogp.org/publications-and-projects/the-global-politics-of-human-rights/>
89. Weinrib L. The Postwar Paradigm and American Exceptionalism. The Migration of Constitutional Ideals. Sujit Choudhry ed. Cambridge: Cambridge University Press, 2006. R. 84-112.
90. Wheeler C. The Public Interest: We Know Its Important, but Do We Know What It Means. AIAL Forum. 2006. Vol. 48. P.12–26.
91. Yoffee N. Myths of the Archaic State. Evolution of the Earliest Cities, States, and Civilizations. Cambridge: Cambridge University Press, 2004. 277 r.

List of legal documents:

92. Proekt Zakonu pro Konstytutsiyni Sud Ukrainy, reiestr. № 5336-1 vid 17.11.2016. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=60542
93. Proekt Zakonu pro Konstytutsiyni Sud Ukrainy, reiestr. № 6427-d vid 07.06.2017. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=6427-%D0%B4&skl=9
94. Proektu Zakonu pro Konstytutsiyni Sud Ukrainy, reiestr. № 5336-1 do druhoho chytannia 04.04.2017. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=60542.
95. Rishennia Velykoi palaty Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy vid 22 travnia 2018 roku № 5-r/2018.
96. Rishennia Verkhovnoho Sudu SSHA u spravi United States v. Hudson, 11 U.S. 32 (1812). URL: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/11/32/>
97. Rishennia Yevropeiskoho sudu z prav liudyny u spravi Akdivar and Others v. Turkey (1996). URL: <http://hudoc.echr.coe.int>
98. Rishennia Yevropeiskoho sudu z prav liudyny u spravi Gherghina v. Romania [GC] (2015). URL: <http://hudoc.echr.coe.int>
99. Rishennia Yevropeiskoho sudu z prav liudyny u spravi Ringeisen v. Austria (1971). URL: <http://hudoc.echr.coe.int>
100. Rishennia Yevropeiskoho sudu z prav liudyny u spravi Vučković and Others v. Serbia (preliminary objection) [GC] (2014). URL: <http://hudoc.echr.coe.int>
101. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Pivdennoafrykanskoi respubliki u spravi Giant Concerts CC v Rinaldo Investments (Pty) Ltd and Others (CCT 25/12) [2012] ZACC 28; 2013 (3) BCLR 251 (CC) (29 November 2012). URL: <http://www.saflii.org/za/cases/ZACC/2012/28.html>
102. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy vid 1 hrudnia 2004 roku № 18-rp/2004.
103. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy vid 2 lystopada 2004 roku № 15-rp/2004.
104. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy vid 29 hrudnia 1999 roku №11-rp/99.
105. Rishennia Federalnoho Konstytutsiinoho Sudu FRN. 39 BVerfGE 1 (1975). URL: <http://hrcr.law.columbia.edu/saf-rica/life/39bverfge1.html>
106. Ukhvala Verkhovnoho Sudu u skladi kolehii suddiv Kasatsiinoho administratyvnoho sudu vid 16 chervnia 2020 roku u spravi №200/13891/19-a. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89868951>;
107. Ukhvala Verkhovnoho Sudu u skladi kolehii suddiv Kasatsiinoho administratyvnoho sudu vid 22 lypnia 2019 roku u spravi №620/261/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/83196781>.
108. Ukhvala Verkhovnoho Sudu u skladi kolehii suddiv Kasatsiinoho administratyvnoho sudu pro vidkryttia kasatsiinoho provadzhennia vid 04 veresnia 2019 roku u spravi №420/6705/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/84039807>.
109. Ukhvala Druhoi kolehii Pershoho senatu Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy vid 28 travnia 2020 roku № 111-2(I)/2020.
110. Ukhvala Druhoi kolehii suddiv Druhoho senatu Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy vid 28 liutoho 2019 roku № 51-2(II)/2019
111. Ukhvala Druhoi kolehii suddiv Druhoho senatu Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy vid 17 sichnia 2019 roku № 9-2(II)/2019.
112. Ukhvala Druhoi kolehii suddiv Druhoho senatu Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy vid 31 travnia 2018 roku № 186-2(II)/2018.
113. Ukhvala Druhoi kolehii suddiv Druhoho senatu Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy vid 30 lypnia 2019 roku № 215-2(II)/2019

- 114.Ukhvala Druhoi kolehii suddiv Pershoho senatu Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy vid 1 bereznia 2019 roku № 53-2(I)/2019.
- 115.Ukhvala Druhoi kolehii suddiv Pershoho senatu Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy vid 10 veresnia 2019 roku № 246-2(I)/2019.
- 116.Ukhvala Druhoi kolehii suddiv Pershoho senatu Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy vid 20 veresnia 2018 roku № 295-2(I)/2018
- 117.Ukhvala Druhoi kolehii suddiv Pershoho senatu Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy vid 3 veresnia 2019 roku № 236-2(I)/2019
- 118.Ukhvala Pershoi kolehii suddiv Druhoho senatu Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy vid 24 kvitnia 2019 roku № 124-1(II)/2019.
- 119.Ukhvala Pershoi kolehii suddiv Druhoho senatu Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy vid 4 lystopada 2020 roku № 244-1(II)/2020.
- 120.Ukhvala Tretoi kolehii Druhoho senatu Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy vid 19 travnia 2020 roku № 99-3(II)/2020.
- 121.Ukhvala Tretoi kolehii suddiv Druhoho senatu Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy vid 23 veresnia 2020 roku № 206-3(II)/2020.
- 122.Ukhvala Tretoi kolehii suddiv Druhoho senatu Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy vid 23 veresnia 2020 roku № 206-3(II)/2020.
- 123.Constitution de 1791. URL: <https://www.conseil-constitutionnel.fr/les-constitutions-dans-l-histoire/constitution-de-1791>
- 124.European Commission for Democracy through Law (Venice Commission). Study on Individual Access to Constitutional Justice (CDL-AD(2010)039rev., 2011)
- 125.The Australian Law Reform Commission. Serious Invasions of Privacy in the Digital Era. Discussion paper 80 (DP 80). March 2014.
- 126.UK Parliament Joint Committee on Privacy and Injunctions. First Report on Privacy and Injunctions. 12 March 2012. <https://publications.parliament.uk/pa/jt201012/jtselect/jtprivinj/273/27306.htm>